

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทบทวนเรื่องการเมืองภาคพลเมือง ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการวิจัย ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง (civil politics)
2. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory)
3. ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory)
4. ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory)
5. ทฤษฎีเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย
6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวความคิด

ซึ่งจะนำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง (civil politics)

“การเมืองภาคพลเมือง” (Civil Politics) เป็นการเมืองที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้ใช้อำนาจด้วยตนเองไม่ได้ใช้อำนาจผ่านผู้แทน ในขณะที่ยังมีระบบผู้แทน (Indirect Democracy) ซึ่งประชาชนเป็นผู้มอบอำนาจการปกครองให้บุคคลเหล่านี้ไปใช้อำนาจแทนตนในสภา โดยการเมืองภาคพลเมืองจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ผู้แทนหรือตัวแทนประชาชนได้ละเลยหรือเข้าถึง (Non-Access) ปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ จากการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง ผู้วิจัยได้ประมวลแนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง ได้ดังนี้

พ.ศ.2555 คำว่า “การเมืองภาคประชาชน” (People’s Politics) ได้ถูกเรียกเป็น “การเมืองภาคพลเมือง” และใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษ คือ Civil Politics ซึ่งคำว่า “การเมืองภาคพลเมือง” พบได้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2551, หน้า 63) และยังพบในหนังสือและเอกสารทางวิชาการอีกหลายเล่ม (ณรงค์ บุญสวชัย, 2552; เดวิด แมทธิวส์, 2552; สมปฤณ นิยมไทย, 2552, หน้า 13-21; สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า, 2551; สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า, 2553; สำนักพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วม สถาบันพระปกเกล้า, 2553)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “การเมืองภาคพลเมือง” และใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษเป็น Civil Politics ทั้งนี้ จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง พบว่า การนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองขาดการนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างเป็นระบบที่เข้าใจง่ายและกระชับ ผู้วิจัยจึงได้ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้นใหม่จากวรรณกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง ภายใต้แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง (Civil Politics) ดังนี้

ความหมายการเมืองภาคพลเมือง

Mathews, David (1999) ได้กล่าวถึงการเมืองภาคพลเมือง คือ “การสนใจร่วมกันของคนในชุมชน และร่วมกันสานเสวนาหาทางออก หาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันผ่านการสานเสวนา (Deliberation)” โดยการสานเสวนาจะเริ่มต้นด้วยการสนทนา (Dialogue) แล้วจึงดำเนินการสานเสวนาตามลำดับ นอกจากนี้ Mathews, David (1999, pp.121-122) ยังได้กล่าวถึงการเมืองภาคพลเมืองว่า เมื่อพลเมืองพบว่าพวกเขาถูกผลักออกไปจาก “ความเป็นปกติของการเมือง” บ่อยครั้งที่พวกเขาเอาเรื่องราวต่างๆ นั้นมาทำเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าพวกเขาหันกลับมาดูว่าอะไรที่พวกเขาสามารถทำเองได้ พวกเขาปฏิบัติการเมืองภาคพลเมือง (Citizen Politics) และยังกล่าวถึงการเมืองภาคพลเมืองหมายความว่า ความมานะพยายามทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน และเพื่อความกินดีอยู่ดีของพวกเขาในวันข้างหน้า

อนงก เหล่าธรรมทัศน์ (2550, หน้า 60) ได้กล่าวถึงแนวคิดประชาธิปไตยใหม่ (การเมืองภาคประชาชน) ในหนังสือการเมืองของพลเมือง: สู่สหสัจธรรมใหม่ คือ ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองดูแลตนเอง (Self-Government Democracy) เป็นการปกครองหรือการบริหารและการพัฒนาบ้านเมืองด้วยตนเองด้วยพวกกันเอง

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548, หน้า 144; 2552, หน้า 140; 2553, หน้า 140) ได้ให้ความหมาย การเมืองภาคพลเมือง คือ การเมืองแบบมีส่วนร่วมของพลเมือง (Participatory Democracy) ซึ่งครอบคลุมทั้งการเคลื่อนไหวของสาธารณชนทั่วไปในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายหรือกิจกรรมสาธารณะ และการเคลื่อนไหวของประชาชนเฉพาะกลุ่ม เพื่อแสดงสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง หรือเพื่อยับยั้งการกระทำของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของพวกเขา

ประเวศ วะสี (2551, หน้า 12) ได้ให้ความหมายของการเมืองภาคพลเมือง หมายถึง พลเมืองที่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การวางแผน การขับเคลื่อนการพัฒนาและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ

ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2552, หน้า 17) ระบุว่า การเมืองภาคพลเมือง หมายถึง การที่พลเมืองในฐานะสมาชิกของสังคมการเมือง เข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการใช้อำนาจของสมาชิก อันมาจากจิตสำนึกถึงสิทธิเสรีภาพของตนเอง ท่ามกลางการเมืองเชิงสถาบันและการเมืองเชิงตัวแทน เพื่อตัดสินใจในการจัดการตนเองและร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมของชุมชนและสาธารณะให้เกิดความสุขจนเป็นสังคมการเมืองที่ดี

ธีรยุทธ บุญมี (2543, หน้า 13) ได้นำเสนอไว้ว่า การเมืองภาคพลเมือง มีชื่อเรียกหลายชื่อตามเป้าหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

- 1.การเมืองภาคปริณิณผลสาธารณะ (Public Sphere) ที่มุ่งสร้างพื้นที่ เวที กลไกส่วนกลาง ที่ไม่ใช่รัฐสภาที่จะถกเถียงสร้างประเด็นต่างๆ ขยายสิทธิอำนาจต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม
2. การเมืองภาคประชาสังคม (Civil Society) หรือ การเมืองภาคพลเมือง (Citizen Politics) ที่เน้นการมีส่วนร่วมที่เข้มข้นของบุคคล องค์กรต่างๆ ในสังคมที่จะถกเถียงและบรรลุข้อตกลงในประเด็นปัญหาต่างๆ หรือผลักดันบางประเด็นให้เป็นนโยบายของรัฐ

3. การเมืองภาคพลเมือง (People's Politics) หรือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ที่มุ่งเคลื่อนไหวสร้างจิตสำนึกคนในประเด็นผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชาติ อันได้แก่ สภาพแวดล้อมโลก การควบคุมทุนโลก การคัดค้านโลกาภิวัตน์ เป็นต้น

จากความหมายของการเมืองภาคพลเมืองที่ได้กล่าวมาข้างต้น ประมวลได้ว่า “การเมืองภาคพลเมือง” หมายถึง การเมืองที่เกิดจากประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง ผ่านกิจกรรมต่างๆ เพื่อการเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิหรือการพิทักษ์สิทธิของตนเองหรือของชุมชนที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง ในขณะที่ยังมีระบบผู้แทน โดยการเมืองภาคพลเมืองจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ ที่ผู้แทนได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเองต่อปัญหาต่างๆ ที่พวกเขาเป็นเจ้าของ ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีในชุมชน สังคม และประเทศชาติ

สาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมือง

สาเหตุของการก่อเกิด “การเมืองภาคพลเมือง” (Mathews, David, 1999, pp.136-137; เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2553, หน้า 92-95) มีสาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมือง ที่ทำให้ประชาชนหลายหมู่เหล่าออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิประโยชน์ของตน ดังนี้

1. การเข้าไม่ถึง (Inaccessibility) กระบวนการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งมุ่งสนองตอบการขยายตัวของทุน โดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มคนที่เสียเปรียบ
2. ความจำเป็นทางการเมือง (Political Necessity) ของกลุ่มชนในระดับรากหญ้าที่ต้องการรักษาสิทธิหรือผลประโยชน์อันชอบธรรมของตนเองเอาไว้
3. ความไม่พอเพียง (Inadequacy) ของระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทน กล่าวคือ
 - 3.1 ระบอบรัฐสภาไม่มีคุณสมบัติครบถ้วนพอที่จะรับผิดชอบแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ประเทศไทยเผชิญได้ และระบอบรัฐสภาอาจจะเป็นปัญหาเสียเอง
 - 3.2 ระบบประชาธิปไตยทุกประเทศ การเมืองภาคตัวแทนไม่สามารถตอบสนองชาวบ้านได้ จะตอบสนองเฉพาะบางกลุ่ม
 - 3.3 การเมืองในระบบผู้แทนไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาประชาชนในระดับรากหญ้า แต่เป็นการเมืองที่มุ่งจัดสรรระบบอำนาจภายในของชนชั้นนำ ไม่ใช่การเมืองเพื่อประชาชน
4. การเมืองแบบผู้แทนจดจ่ออยู่กับการให้ได้ทางออกในแก้ไขปัญหารวดเร็ว มากกว่าการศึกษาหาที่มาของปัญหาให้ชัดเจน ก่อนการแก้ไขปัญหาร่วมกับเจ้าของปัญหา
5. การเมืองแบบผู้แทนเน้นความต้องการของผู้มีอำนาจ ซึ่งเป็นผู้หาแนวทางแก้ไขปัญหามา ไม่ได้มองเสียงเรียกร้องหรือปัญหาที่แท้จริงของประชาชน
6. การเมืองแบบผู้แทนเน้นการคงใช้อำนาจอย่างรอบคอบ และเสริมพลังอำนาจกับผู้ที่ไม่มีความสามารถ ไม่ได้มุ่งหารูปแบบการแก้ไขปัญหาที่มาจากชุมชน
7. การเมืองแบบผู้แทนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางการเงินมากและเป็นไปตามกฎหมาย ไม่ได้เน้นจิตสาธารณะ (public will) เป็นฐานของทุนทางการเมือง
8. การเมืองแบบผู้แทนประเมินที่ความต้องการของประชาชน ไม่ได้ประเมินที่ ความสามารถของประชาชน

9. การเมืองแบบผู้แทนใช้ภาษานับสนุนตนเองและมุ่งเอาชนะกัน ไม่ได้มุ่งใช้ภาษาของการแก้ปัญหาให้ได้อย่างจริงจัง และไม่เน้นสร้างความสัมพันธ์ในการแก้ไขปัญหาประชาชน
10. การเมืองแบบผู้แทนอยู่กับประการต่างๆ นานา ไม่ได้ใช้ความหลากหลายและเอาหลายกลุ่มมาทำงานร่วมกัน
11. การเมืองแบบผู้แทนมองหาพื้นที่สาธารณะเพื่อเอาคืน ไม่ได้มองหาทิศทางเพื่อการแก้ไข
12. การเมืองแบบผู้แทนให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน ไม่ได้สอนทักษะที่ได้ผลจริงในการปฏิบัติ ในพื้นที่สาธารณะเพื่อการแก้ไขปัญหา
13. การเมืองแบบผู้แทนเกี่ยวข้องกับการประสานการปฏิบัติ ไม่ได้มุ่งเน้นการร่วมกันหรือการช่วยเหลือกันในทางปฏิบัติ
14. การเมืองแบบผู้แทนสร้างสรรค์เหตุการณ์สาธารณะ ไม่ได้สร้างพื้นที่สาธารณะ

ลักษณะของการเมืองภาคพลเมือง

ลักษณะของการเมืองภาคพลเมือง (Mathews, David, 1999, pp.136-137) มีดังนี้

1. การเมืองภาคพลเมืองเริ่มต้นเมื่อประชาชนมีความรับผิดชอบต่อโชคชะตาหรือชะตากรรมที่อยู่ต่อหน้าพวกเขา เมื่อพวกเขาเป็นเจ้าของปัญหาต่างๆ ของเขาเอง
2. การเมืองภาคพลเมืองจัดจ่อ เอาใจใส่กับการสร้างความชัดเจน และถ้ามีความจำเป็นก็จะทบทวนปัญหาเหล่านั้นอีก ก่อนที่จะขับเคลื่อนไปสู่การแก้ไขปัญหา
3. การเมืองภาคพลเมืองเน้นความสำคัญกับการเรียกร้องของประชาชน ต่อความรับผิดชอบของพวกเขา และนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาด้วยพวกเขาเอง
4. การเมืองภาคพลเมืองเน้นการสร้างรูปแบบใหม่ของอำนาจ ในทุกระดับชุมชน
5. การเมืองภาคพลเมืองใช้จิตสาธารณะ (public will) เป็นฐานของทุนทางการเมือง
6. การเมืองภาคพลเมืองประเมินความสามารถของพวกเขา
7. การเมืองภาคพลเมืองใช้ภาษาของการแก้ปัญหาได้อย่างจริงจัง และสร้างความสัมพันธ์ในการแก้ไขปัญหา
8. การเมืองภาคพลเมืองใช้ความหลากหลาย และเอาหลายกลุ่มมาทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหา
9. การเมืองภาคพลเมืองมองหาที่สาธารณะ เพื่อกำหนดทิศทางแก้ไข
10. การเมืองภาคพลเมืองสอนทักษะที่ได้ผลจริง ของการปฏิบัติในพื้นที่สาธารณะ
11. การเมืองภาคพลเมืองเกี่ยวกับการร่วมกันหรือการช่วยเหลือกันในทางปฏิบัติ
12. การเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ

หลักการสำคัญของการเมืองภาคพลเมือง

หลักการสำคัญของการเมืองภาคพลเมือง (Mathews, 1999, pp. 137-150 อ้างถึงใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2552, หน้า 12-13) คือ

1. **หลักแห่งการตอบสนอง (Responsibility)** คือ การเริ่มต้นที่การตอบสนองตัวเอง เมื่อผู้คนพิจารณาเห็นปัญหาของตน พวกเขาจะจัดการแก้ไขปัญหาเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง

2. หลักแห่งความสามารถ (Capacity) คือ การเริ่มต้นที่พลเมืองตระหนักในความเป็นชุมชน และดึงเอาพลังในชุมชนมาจัดการสร้างระบบบริการในชุมชน ผ่านองค์กรชุมชน

3. หลักแห่งอำนาจ (Power) คือ สนใจอำนาจและการใช้อำนาจที่เป็นจริง อันหมายถึง อำนาจของพลเมือง ที่พลเมืองเป็นผู้ริเริ่มเอง เป็นผู้ให้การนิยามความหมายเอง มิใช่การเพิ่มอำนาจ ที่มาจากแหล่งอำนาจอื่นๆ

4. หลักแห่งความสัมพันธ์ (Relationship) คือ การพิจารณาการแสดงออกเชิงอำนาจที่สร้างความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการแก้ปัญหา โดยการแก้ไขปัญหาหนึ่งนั้นจะต้องมีปฏิบัติการความสัมพันธ์ ผ่านสองฝ่าย คือ หน่วยราชการและหน่วยทางธุรกิจ เพื่อนำสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการ กลไก บทบาท ความสัมพันธ์ ระหว่างราชการ ธุรกิจ กับพลเมือง

5. หลักแห่งเจตจำนงทางการเมืองและประโยชน์ทางการเมือง (Political Will and Interest) คือ ทรัพยากรในชุมชนเป็นเจตจำนงของสาธารณะที่เป็นผลประโยชน์ของชุมชนอันส่งผลให้เกิดความผูกพันของพลเมืองที่ต้องดำเนินการร่วมกันจนสามารถควบคุมได้ เพราะทรัพยากรนี้ทำให้ ชุมชนสามารถริเริ่มให้เป็นเจตจำนงทางการเมืองและประโยชน์ทางการเมืองของชุมชน โดยการสร้างความสมัครใจ แรงจูงใจและประโยชน์ให้เกิดขึ้นต่อพลเมือง

6. หลักแห่งการกระทำหรือลงมือปฏิบัติ (Action) คือ ปกติแล้วเจตจำนงสาธารณะหรือทางการเมืองมักจะไม่ใช่เชื่อมโยง หรือมักจะมีความแตกต่างกัน ดังนั้นต้องมีความพยายามที่จะจัดการแยก ลักษณะของการแยกออกเป็นส่วนเสี้ยวของสังคม ผ่านการประสานงานเพื่อร่วมมือและสร้างความรับผิดชอบร่วมกัน

การเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมือง

การเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมืองเกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ ขึ้นมาจากผลงานทางวิชาการของเดวิด แมทธิวส์ (2552) เสกสรร ประเสริฐกุล (2548, หน้า 174, 2552, 2553, หน้า 169) ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549, หน้า 17) ประภาส ปินตบแต่ง (2546, หน้า 42-46) ดังนี้

1. การเคลื่อนไหวร้องทุกข์ หรือร้องเรียนหรือเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแล กล่าวคือ ในลำดับแรกประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับปัญหาแต่ละพื้นที่ ได้เริ่มต้นในการร้องทุกข์/ร้องเรียนหรือเรียกร้องสิทธิในปัญหาของตนขึ้นมาด้วยการพูดคุยกันกับคนในครอบครัวตนเอง คุยกับญาติพี่น้อง คุยกับเพื่อนบ้านเพื่อหาช่องทางแก้ไขปัญหานี้อย่างไร ในการคุยกันระดับนี้อาจจะพบแนวร่วมคือประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนในปัญหาเดียวกัน การคุยระดับนี้จะนำมาซึ่งการรวมตัวกันของประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับปัญหานั้น เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไข ปัญหาต่อไป ลำดับต่อไปอาจจะพากันเข้าไปขอคำปรึกษาหรือความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือสมาชิกสภาตำบลในหมู่บ้านนั้น ตลอดจนพากันไปพบนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อหาทางแก้ไข ในขั้นตอนนี้อาจจะมีการปรึกษารื้อกับผู้รู้ด้านกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย ลำดับต่อไปจะนำเรื่องซึ่งทำเป็นหนังสือร้องเรียนถึงนายอำเภอ หากขั้นตอนนี้แก้ไขปัญหาไม่สำเร็จ ขั้นตอนต่อไป อาจจะทำหนังสือร้องเรียนไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัด บางพื้นที่อาจจะพึ่งนักการเมืองระดับชาติคือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ตนเอง นำเรื่องเข้าไปถึงรัฐมนตรีที่รับผิดชอบเรื่องนี้ที่รัฐสภา ใน

ระหว่างรอคำตอบในการแก้ไขจากรัฐ ประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว จะหาความรู้ หาข้อมูลจากพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบปัญหาเดียวกันกับตนเอง และช่วงระหว่างการติดต่อประสาน การเพื่อร้องเรียนหรือเรียกร้องความเป็นธรรมนี้จะพบเครือข่ายหรือหน่วยงานที่คอยช่วยเหลือดูแล เรื่องนี้โดยตรง เช่น NGO ซึ่ง NGO จะให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิในปัญหาของตน เข้าใจ เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน เข้าใจหลักการประชาธิปไตยพื้นฐาน และกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้ประชาชน ทราบ รวมถึงวิธีการต่อสู้วิธีการแก้ไขปัญหาที่ประสบให้กับประชาชน ตลอดจนทำให้การวางตัวต่อ เจ้าหน้าที่รัฐ ต่ออำนาจรัฐควรวางตัวหรือต่อสู้อย่างไร รวมทั้งหากแกนนำประชาชนในพื้นที่นั้นๆ พอมิ ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ Internet ก็จะสามารถหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ว่าพื้นที่ใดบ้าง ประสบปัญหาเหมือนตนเอง และพื้นที่เหล่านั้นเขาแก้ไขปัญหาได้อย่างไร ตลอดจนระหว่าง การรอ ความช่วยเหลือจากรัฐประชาชนหรือแกนนำของประชาชนจะเข้าร่วมเครือข่ายปัญหานั้น เข้าร่วม ประชุมสัมมนาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหานั้นๆ รวมทั้งการเข้าร่วมประชันหน้าหน่วยงานของรัฐ เช่น หน้าอำเภอ หน้าศาลากลางจังหวัด หรือหน้ารัฐสภา เพื่อให้รัฐรับแรงมาแก้ไขปัญหาให้โดยเร็ว รวมทั้ง อาจจะมีการจัดเวทีเพื่อหาทางแก้ไขร่วมกันในพื้นที่ของตนเองโดยเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผู้รู้ เรื่องนี้มาร่วมหาทางออกร่วมกัน และยื่นผลการจัดเวทีหาทางออกหาทางแก้ไขมาให้อำเภอ และ จังหวัดเป็นแนวทางแก้ไขต่อไปตามลำดับ

2. การเคลื่อนไหวที่มุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจรัฐ กล่าวคือ ในการเคลื่อนไหวเพื่อ มุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจรัฐนี้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นแกนนำของชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา เดียวกัน เป็นผู้ที่เข้าไปตามไปถามความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหาจากที่ว่าการอำเภอ ที่ศาลากลาง จังหวัดที่ตนเองยื่นเรื่องไว้ ซึ่งในระดับอำเภอ และระดับจังหวัดจะมีคณะกรรมการแก้ไขปัญหาเฉพาะ ซึ่งคอยดูแลปัญหาเหล่านั้นอยู่ ในขั้นตอนนี้ แกนนำชาวบ้านที่รับผิดชอบเรื่องนี้อาจจะเข้าไปติดตามผล ด้วยตนเอง หรืออาจจะสอบถามความคืบหน้าผ่านข้าราชการที่มีอำนาจในหน่วยงานนั้นๆ ที่ตนเองรู้จัก เพื่อช่วยเร่งหรือถามคำตอบให้ และผลจะเป็นอย่างไรแกนนำชาวบ้านก็จะรอคอยคำตอบรอคอยความ ช่วยเหลือจากรัฐ ในขณะเดียวกันก็จะเคลื่อนไหวในมิติอื่นๆ คู่ขนานไปด้วยเช่น เข้าร่วมประชุม เข้า ร่วมสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในขณะเข้าร่วมประชุมร่วมสัมมนาก็จะพูดปัญหาของตน พูดทางออกที่ ตนเองค้นพบ หรือต้องการให้ที่ประชุมทราบ กระทำเช่นนี้เพื่อให้ตนเองได้สิทธิคืนมา

3. การประท้วงอำนาจรัฐ และการเรียกร้องให้ถ่ายโอนอำนาจที่รัฐเคยมีมาเป็นของประชาชน กล่าวคือ ในกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ 2 วิธีการแรกไม่มีการเคลื่อนไหวหรือไม่คืบหน้า หรือได้ คำตอบที่ไม่ถูกใจชาวบ้าน ชาวบ้านที่ได้รับปัญหานี้จะรวมตัวกันมาประท้วงและเรียกร้องสิทธิในปัญหา ของตนหน้าที่ว่าการอำเภอ หรือที่หน้าศาลากลางจังหวัดของพื้นที่ปัญหานั้น รวมถึงไปประท้วงที่หน้า รัฐสภา กรุงเทพมหานครเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมและให้รัฐบาลแก้ไขปัญหที่ตนเองประสบให้ ใน การประท้วงนี้จะทำการประท้วงหรือเรียกร้องสิทธิตามรูปแบบ ตามแนวทางที่ชาวบ้านคิดว่าเป็นธรรม ต่อทุกฝ่ายแล้ว ซึ่งโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านต้องการให้รัฐช่วยเหลืออย่างถูกต้องแก่ตนเอง เนื่องจากตนเอง เป็นผู้ถูกรุ้กระทำจากอำนาจรัฐ จึงเกิดปัญหานั้นขึ้นกับตนเอง

4. การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (Critical Cooperation) กับรัฐ หรือความผูกพันในทาง สร้างสรรค์ (Constructive Engagement) เพื่อเปิดแ่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของ ประชาชน กล่าวคือ ในระหว่างที่ชาวบ้านรอคำตอบในการแก้ไขปัญหาที่ประสบตามที่ชาวบ้านได้ยื่น

หนังสือขอให้หน่วยงานของรัฐช่วยแก้ไขปัญหาให้อย่างเป็นทางการถึงนายอำเภอ ถึงผู้ว่าราชการจังหวัดหรืออาจถึงรัฐมนตรีว่ากระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง แล้วนั้น ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและแกนนำที่ประสบปัญหานี้ อาจจะขับเคลื่อนให้เกิดเวทีพบปะกันระหว่างชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับปัญหานั้นๆ ในพื้นที่นั้น หรือต่างพื้นที่มาพบปะกัน เพื่อหารูปแบบหาช่องทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน บางเวทีในการพบปะกันอาจจะเชิญนักวิชาการ คณะกรรมการที่เกี่ยวข้องหรือหัวหน้าหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาในพื้นที่นั้น รวมถึงนายอำเภอ ตัวแทนผู้ว่าราชการจังหวัดเข้ามาร่วมกันจัดเวทีพูดคุยหาทางออกในการแก้ไขปัญหของพื้นที่นั้นร่วมกัน ขั้นตอนนี้ ชาวบ้านจะเริ่มยืดหยุ่นโอนอ่อนผ่อนตามกฎหมายที่บังคับใช้เกี่ยวกับปัญหาในพื้นที่นั้น คือ ชาวบ้านจะเริ่มยอมรับความจริงเกี่ยวกับสิทธิของตนตามกฎหมายกำหนด

นอกจากนี้ในขั้นตอนนี้อาจจะพัฒนาไปถึงการร่วมกันเขียนกฎหมาย หรือมอบหมายให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหในพื้นที่นั้นขึ้น และนำเสนอเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้เกิดกระบวนการพิจารณากฎหมายออกมามีบังคับใช้ต่อไป เพื่อการแก้ไขปัญหายั่งยืนในอนาคต

5. อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2549, หน้า 17) คือ การคัดค้านรัฐด้วยสันติวิธี เป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผลรองรับ (Justified) เพราะการใช้ Civil Disobedience มิได้มุ่งเปลี่ยนแปลงแย่งชิงอำนาจรัฐ แต่ต้านอำนาจรัฐด้วยการมุ่งเปลี่ยนแปลง “บางสิ่ง” ในกฎหมายหรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม

อารยะขัดขืนหรือการดื้อแพ่ง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546, หน้า 42-46) มีหลักการสำคัญคือ

5.1 การกระทำที่ฝ่าฝืนและต่อต้านกฎหมายโดยสันติวิธี เป็นการกระทำในเชิงศีลธรรม เป็นการประท้วงหรือคัดค้านคำสั่ง กฎหมายของผู้ปกครองที่อยุติธรรม หรือเป็นการต่อต้านการกระทำของรัฐบาล ที่ประชาชนเห็นว่าไม่ถูกต้อง

การไม่เชื่อฟังรัฐ เป็นการแสดงความไม่เห็นด้วยกับระบบ เป็นความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นการสร้างเรียกร้องสิทธิใหม่ๆ ที่ถูกเก็บกดปิดกั้นไว้ เพื่อผลในการสร้างกระแสประชาชาติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขกฎหมาย

5.2 การดื้อแพ่งทางกฎหมาย เพื่อทำให้กฎหมายศีลธรรมหรือความยุติธรรมได้รับการปฏิบัติจริงในสังคม

5.3 การดื้อแพ่งต่อกฎหมายเป็นเพราะระบอบประชาธิปไตยตัวแทน ไม่สามารถแก้ปัญหาของสังคมได้จึงมีการเคลื่อนไหวที่สะท้อนถึงการปฏิเสธประชาธิปไตยแบบตัวแทน

นอกจากนี้ หลักการสำคัญของอารยะขัดขืนในทัศนะของ John Rawls (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2549, หน้า 20-21) คือ

1. เป็นการละเมิดกฎหมาย หรือตั้งใจจะละเมิดกฎหมาย
2. ใช้สันติวิธี (Nonviolent)
3. เป็นการกระทำสาธารณะโดยแจ้งให้ฝ่ายรัฐรับรู้ล่วงหน้า
4. ประกอบด้วยความเต็มใจที่จะรับผลทางกฎหมายของการละเมิดกฎหมายดังกล่าว
5. ปกติกระทำไปเพื่อเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาล

6. มุ่งเชื่อมโยงกับสำนักแห่งความยุติธรรมของผู้คนส่วนใหญ่ในบ้านเมือง
7. มุ่งเชื่อมโยงกับสำนักแห่งความยุติธรรม ซึ่งโดยหลักแล้วเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายและสถาบันทางสังคม

ตัวอย่างของอารยะขัดขืน พบได้จากการชุมนุมของสมัชชาคนจน โดยสมัชชาคนจน คือ ผลของความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยที่กำลังเกิดขึ้นและผู้คนเหล่านี้มุ่งเคลื่อนไหวเพื่อเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชน สร้างความสนใจจากสื่อมวลชน เพื่อสื่อสารกับสังคม โดย มุ่งปลูกจิตสำนึกและมนัสสำนึกของคนในสังคมให้ตระหนักถึงความยุติธรรมที่ดำรงอยู่ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546, หน้า 46)

กล่าวโดยสรุป อารยะขัดขืนหรือการดื้อแพ่ง (Civil Disobedience) คือ การปฏิบัติของประชาชน ซึ่งรู้ตัวว่าการกระทำนั้นผิดต่อกฎหมายแต่ก็ยังปฏิบัติ เพื่อการเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิ การพิทักษ์สิทธิเกี่ยวกับตนเองหรือของชุมชนที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง อาจจะแสดงออกด้วยการปิดกั้นถนนไม่ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปในพื้นที่

6. การสานเสวนาทางออก (Deliberation) (เดวิด แมทธิวส์, 2552) คือ การสานเสวนาเพื่อชั่งน้ำหนักดูไม่ใช่การโต้แย้งเพื่อการเอาชนะ (Deliberation for Weighing, Not a Debate for Winning) ทั้งนี้การสานเสวนาทางออกจะเริ่มต้นด้วย

6.1 การได้อาล็อก (Dialogue) กล่าวคือ เป็นการสนทนาพูดคุยกันมุ่งเพื่อจะสร้างความเข้าใจกันในประเด็นการสนทนานั้นๆ ก่อน

6.2 การสานเสวนาทางออก (Deliberation) เพื่อหาการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับ การสร้างความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งสามารถเห็นได้จากคำถามที่ได้มาจากผู้เข้าร่วมเวทีสานเสวนา โดยในการสานเสวนาทางออกจะมีผู้ดำเนินการอภิปราย (Moderators) ที่มีความเป็นกลางปราศจากอคติ หรือไม่ได้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ในประเด็นการสานเสวนาทางออกนั้น

ข้อควรระวังในการสานเสวนาทางออก คือ ถ้าประชาชนเชื่อว่าการ สานเสวนามีความลำเอียง หรือถูกกำหนดในโครงสร้างให้ไปสู่ข้อสรุปที่ได้กำหนดไว้เรียบร้อยแล้ว พวกเขาจะไม่ร่วมในเวทีอย่างเอาจริงเอาจัง เขาก็จะไม่ลงทุนลงแรงของเขาในเวทีการสานเสวนานั้นๆ

ทั้งนี้ การสานเสวนาทางออกจะมีคำถามอยู่ 2 แบบ ที่ผู้ดำเนินการอภิปรายสามารถใช้เป็นประเด็นในการสานเสวนาทางออก เมื่อการสานเสวนามาถึงจุดที่ต้องเลือกคำตอบในการแก้ไขปัญหา นั่นคือ

คำถามแบบที่ 1

- 1.1 ต้นทุนหรือสิ่งที่ตามมาทั้งหลายมากน้อยเท่าไร ในทางเลือกนั้นๆ
- 1.2 อะไรเป็นที่น่าสนใจในทางเลือกนี้
- 1.3 ข้อดีของทางเลือกนี้คืออะไร
- 1.4 ถ้าทางเลือกที่เราชอบนี้มีผลตามมา ที่ทำให้คนอื่นกังวล เราจะยังชอบทางเลือกนี้หรือไม่
- 1.5 ถ้าไม่มีใครในกลุ่มสนับสนุนแนวทางพิเศษของการปฏิบัตินั้น (ทางเลือกนั้น) ก็อาจจะมีบางคนถามว่า แล้วคนที่ชอบวิธีการนี้จะพูดว่าอะไร

คำถามแบบที่ 2

- 2.1 ความขัดแย้งในประเด็นปัญหานี้อยู่ที่ไหนที่ต้องทำงานหาทางออก (work through)

2.2 ทำไมประเด็นนี้จึงมีความยากลำบากที่จะตัดสินใจ

กล่าวโดยสรุป การสานเสวนาทางออก (Deliberation) จะเริ่มต้นด้วยการไดอะล็อก (Dialogue) โดยมีผู้ดำเนินการอภิปราย (Moderators) ที่เป็นกลางเป็นผู้เปิดประเด็นการสนทนาต่างๆ ไป เพื่อสร้างบรรยากาศเป็นกันเองและเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้เข้าร่วมสานเสวนา ต่อจากนั้นจะเริ่มต้นการเปิดประเด็นกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมสานเสวนาทางออกได้อธิบายถึง ประเด็นที่กำลังพิจารณากันว่า มีผลกระทบต่อกพวกเขาแต่ละคนอย่างไร และควรมีทางออกอย่างไร แล้วตามด้วยชุดคำถามที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงจะได้ข้อสรุปของการสานเสวนาทางออกในครั้งนั้น

7. ความสามารถในการเจรจาต่อรอง คือ ความสามารถในการเจรจาต่อรองของประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เพื่อการแก้ไขปัญหาในแต่ละพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นความสามารถในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาหรือบุคคลหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ตนเองได้ผลประโยชน์หรือได้รับการแก้ไขปัญหา

ประเภทของการเมืองภาคพลเมือง

จากลำดับเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมือง (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2553 หน้า 257-348) ผู้วิจัยพบว่า การเมืองภาคพลเมืองมีแฝง/ปรากฏอยู่หลากหลายประเภทหรือหลากหลายด้าน คือ

1. ด้านที่ดินทำกิน
2. ด้านสิทธิมนุษยชน
3. ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. ด้านการเกษตร
5. ด้านการประมง
6. ด้านผู้ผลิต
7. ด้านผู้บริโภค
8. ด้านการต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชัน
9. ด้านการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน พื้นที่อุทยาน พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
10. ด้านการต่อต้านโครงการของรัฐ
11. ด้านแรงงาน
12. ด้านการจัดการน้ำ
13. ด้านการต่อต้านประเทศมหาอำนาจ

การเมืองภาคพลเมือง (Civil Politics) หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ตามแนวคิดของธีรยุทธ บุญมีที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีทางรัฐศาสตร์อีก 3 ทฤษฎีซึ่งอยู่ภายใต้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทาง

วัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) มาเป็นฐานของการวิจัยเกี่ยวกับการทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในครั้งนี้ ทั้ง 3 ทฤษฎีมีแนวคิดการมีส่วนร่วม (participant) อยู่ภายในทฤษฎีเหล่านี้อยู่แล้ว หรืออาจจะมีมากกว่าคำว่ามีส่วนร่วม คือ มีเครือข่ายทางสังคม (social network) อยู่ภายในทฤษฎีเหล่านี้ ดังนั้นผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมและแนวคิดเครือข่ายทางสังคมในรายละเอียดแต่จะพูดถึง 3 ทฤษฎีนี้เป็นสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์ขบวนการ/กลุ่ม/องค์กรของการเมืองภาคพลเมืองในการแก้ไขปัญหา ซึ่งทั้ง 3 ทฤษฎีดังกล่าวจะอธิบายได้เป็นอย่างดีของขบวนการทางสังคมหรือกระบวนการทางการเมืองที่ขับเคลื่อนอยู่ภายในการเมืองภาคพลเมือง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอแต่ละทฤษฎีตามลำดับต่อไปนี้

2. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory)

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) มีพื้นฐานของการเกิดทฤษฎีนี้มาจากความเดือดร้อนของประชาชนเป็นเงื่อนไขสำคัญเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะทำให้เกิดการกระทำร่วมหรือเกิดขบวนการทางสังคมขึ้น โดยประชาชนผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนจะมารวมตัวกันกระทำร่วมกัน เป็นกลุ่ม เป็นองค์กร เป็นขบวนการเพื่อแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนที่ตนเองประสบ ตลอดจนมุ่งอธิบายการเกิดและการพัฒนาขบวนการทางสังคมไปสู่ความเข้มแข็งตลอดจนความคาดหวังความสำเร็จของขบวนการทางสังคมด้วยเงื่อนไขเพียงพอ ทั้งนี้ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 67-88) มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ (McCarthy and Zald, 1977; Klandermans & Tarrow, 1988) ดังต่อไปนี้

1. องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Organization) องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีการระดมทรัพยากร ทั้งนี้ องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม (Byrne, 1996, p.35; Klandermans & Tarrow, 1988; McCarthy & Zald, 1977, p.1218; Tarrow, 1999, pp.123-124;) คือ องค์กรที่ไม่เป็นทางการซึ่งมีความซับซ้อนหรือองค์กรที่เป็นทางการที่มีจุดมุ่งหมายเป็นของตนเอง องค์กรทำให้เกิดการลดต้นทุนการมีส่วนร่วมและช่วยเพิ่มโอกาสของความสำเร็จ ซึ่งองค์กรเหล่านี้อาจถูกควบคุมโดยองค์กรแบบทางการ พันธมิตร คนหรือกลุ่มคน โดยองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมจะมีบทบาทสำคัญในการระดมคนทรัพยากรและจัดสรรทรัพยากรให้กับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มหรือองค์กรเพื่อแย่งชิงทรัพยากร อาจรวมถึงบทบาทในการปรับเป้าหมาย ยุทธวิธีให้เหมาะสมกับสถานการณ์เพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย

2. กระบวนการระดมทรัพยากร (Mobilize Process) องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมจำเป็นต้องมีทรัพยากรสนับสนุนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมาย และหลักการสำคัญของกระบวนการระดมทรัพยากร คือ ต้นทุนและกำไรของการมีส่วนร่วมเป็นกฎเกณฑ์สำคัญหรือองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการระดมทรัพยากรที่จะนำมาซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมกัน โดยผู้ที่เป็นเจ้าของและครอบครองทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ ปัจเจก

บุคคล และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในสังคม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้หลายมิติ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 79-80) ดังนี้

สมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกัน คือ ปัจเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรที่เชื่อในเป้าหมายร่วมของขบวนการทางสังคม

สมาชิกผู้สนับสนุน คือ ปัจเจกบุคคลที่อุดหนุนทรัพยากรแก่องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม

สาธารณชนผู้เฝ้ามอง คือ ผู้ที่ไม่ได้เข้ามาเป็นสมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกันแต่รับรู้ในจุดหมายและกระทำการของขบวนการทางสังคม ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีลักษณะเป็นฝ่ายตรงข้าม (opponent) หรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม (counter movement)

ฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้าน คือ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับจุดหมายและการกระทำการเพื่อนำไปสู่การบรรลุจุดหมายของขบวนการทางสังคม โดยอาจแบ่งออกเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านที่เป็นชนชั้นนำ (elite opponent) ที่เป็นบุคคล องค์กร สถาบันทางการเมือง ฯลฯ ซึ่งสามารถครอบครองทรัพยากรขนาดใหญ่ และฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านที่เป็นมวลชน (mass opponent) ซึ่งหมายถึงปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กรที่มีการครอบครองทรัพยากรอย่างจำกัด

นอกจากนี้ ในปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งขบวนการทางสังคมกระทำการอยู่อาจแบ่งปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม องค์กรที่เกี่ยวข้องโดยพิจารณาจากการได้รับหรือไม่ได้รับประโยชน์จากความสำเร็จ ได้ดังนี้

ผู้ได้รับประโยชน์โดยตรง (potential beneficiary) คือ ปัจเจกหรือกลุ่มองค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคมและได้รับประโยชน์จากความสำเร็จขององค์กรเคลื่อนไหว

ผู้ให้การสนับสนุนแต่ไม่ได้รับประโยชน์ (conscience adherent) คือ ปัจเจกหรือกลุ่มองค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคม คือเป็นกลุ่มที่เห็นอกเห็นใจให้ความช่วยเหลือแต่ไม่ได้รับประโยชน์จากความสำเร็จขององค์กรเคลื่อนไหว

3. ยุทธวิธีการเคลื่อนไหว (Strategy Movement) ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้นั้น (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 83-84) พบว่า วิธีหลักในการเคลื่อนไหวเพื่อบรรลุจุดหมาย เป้าหมาย ผลประโยชน์หรือความต้องการของขบวนการทางสังคม คือ การใช้การกระทำรวมหมู่ (collective action) ด้วย**ยุทธวิธีขัดขวางระบบปกติ** (disruption tactics) อันได้แก่ การกระทำการระดมมวลชน และผู้สนับสนุน (mass mobilization) การสร้างอัตลักษณ์ร่วม (collective identity) ของผู้คนในขบวนการหรือการสร้างเหตุการณ์การชุมนุมประท้วง การสร้างอำนาจและอิทธิพลผ่านวิธีการดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นนอกพื้นที่และช่องทางระบบการเมืองปกติ และมักมีลักษณะการเคลื่อนไหวที่ขัดแย้งกับโครงสร้างสถาบันที่ลงรากปักฐานในสังคม ซึ่งได้นำไปสู่การต่อต้านขัดขวางและการปราบปรามโดยรัฐหรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม (counter-movement) ในการเคลื่อนไหวต่อสู้จึงมีการเรียกร้องความเอกราชเอากิจ ความผูกพัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความเป็นปึกแผ่นของผู้คนที่เดือดร้อนโดยผ่านกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วม ซึ่งฐานทรัพยากรสำคัญสำหรับการเคลื่อนไหวจึงอยู่ที่การระดมผู้คน เพราะขบวนการทางสังคมไม่สามารถเข้าถึง ครอบครองและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในระบบการเมืองปกติได้ และการเคลื่อนไหวแบบขบวนการทางสังคมเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ที่สำคัญของกลุ่มผู้คนที่ถูกกีดกันออกจากระบบการเมืองปกติ นอกจากนี้ ความคาดหวังในความสำเร็จก็

มีบทบาทสำคัญในยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ โดยเฉพาะจะเป็นแรงกระตุ้นร่วมซึ่งปัจจัยนี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องโครงสร้างโอกาสทางการเมืองและยุทธวิธีในการต่อสู้อีกด้วย

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหว (Strategy Movement) ของขบวนการทางสังคม สามารถจำแนกออกเป็น 3 ส่วน (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 157-167) ดังนี้

1. ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ เป็นวิธีการที่มีลักษณะใกล้เคียงกับ “ปฏิบัติการชิงหน้า” (direct action) ซึ่งหมายถึง ปฏิบัติการทางการเมืองโดยไม่ใช้กระบวนการกลไกทางการเมืองในระบบปกติ เพื่อแก้ไข เยียวยาความอยุติธรรมทางสังคม โดยยุทธวิธีดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นรูปแบบใหม่ในการเข้าไปขัดขวางกดดันกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐและฝ่ายที่เผชิญหน้า ซึ่งยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1.1 การปฏิบัติการแบบทำลายที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่ใช้ความกล้าหาญ กล้าได้กล้าเสียของผู้กระทำการ โดยมีต้นทุนเป็นความเสียหายที่ผู้กระทำการต้องจ่ายหรืออาจเกิดขึ้นจากผลของการกระทำ ซึ่งการปฏิบัติการแบบทำลายที่ไม่ผิดกฎหมาย มีดังนี้

1.1.1 การบอยคอต (boycott) หรือการปฏิเสธไม่ยอมรับ คือ การกระทำที่ไม่ละเมิดหรือผิดต่อกฎหมาย แต่จำเป็นต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนด้วยความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและหรือความสะดวกสบายของผู้ร่วมกระทำการบอยคอต เช่น การที่คณะกรรมการหมู่บ้านพร้อมใจกันไม่เข้าร่วมประชุมตามที่ผู้ใหญ่บ้านนัดหมาย เนื่องจากไม่พอใจการกระทำของผู้ใหญ่บ้านที่ไร้ความยุติธรรม เป็นต้น

1.1.2 การนั่งประท้วง (sit-ins) รูปแบบการนั่งประท้วง (sit-ins) คือ การบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะซึ่งมักจะเป็นสถานที่หวงห้ามหรือไม่มีสิทธิหรือหน้าที่ที่ถูกระบุไว้ในความสัมพันธ์ทางสังคมปกติสำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป เช่น การที่คนผิวดำเข้าไปนั่งประท้วงในร้านอาหาร (ซึ่งห้ามไม่ให้คนผิวดำเข้าไปนั่งกินอาหารในร้านร่วมกับคนผิวขาว) ในยุคที่มีการเคลื่อนไหวสิทธิพลเมือง การบุกฝ่าเข้าไปนั่งในสถานที่ราชการหรือห้องทำงานของผู้มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้มีการเจรจา ฯลฯ สำหรับรูปแบบอื่นๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวและพบเห็นทั่วไป ได้แก่ การปิดล้อมสถานที่เพื่อขัดขวางไม่ให้คนเข้าไปดำเนินกิจกรรมปกติ เช่น ปิดล้อมโรงงาน ปิดสถานที่ราชการ ปิดประตูมหาวิทยาลัยเพื่อไม่ให้นักศึกษาเข้าไปสอบ ปิดถนน หรือการชุมนุมโดยสงบในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อแสดงการคัดค้าน

1.2 การปฏิบัติการหรือกิจกรรมที่มีลักษณะผิดหรือละเมิดกฎหมาย แต่ปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีไร้ความรุนแรง คือ

1.2.1 อารยะขัดขืน (civil disobedience) เป็นปฏิบัติการทางการเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นสาธารณะ(public) สันติวิธี (nonviolent) และมีมโนสำนึกที่ขัดต่อกฎหมายปกติ โดยมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม และเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่จะไม่กระทำตามกฎหมายหรือยอมผิดต่อกฎหมาย โดยอาศัยการกระทำดังกล่าวเพื่อปลูกจิตสำนึกและมโนสำนึกของผู้คนในสังคมให้ตระหนักถึงความอยุติธรรมของกฎหมายหรือนโยบายและโครงสร้างอันอยุติธรรมของสังคม ให้ผู้คนในสังคมเข้ามาเห็นด้วยหรือสนับสนุน เช่น การใช้แนวทางการอารยะขัดขืนในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านอังกฤษในประเทศอินเดียยุคอาณานิคม การต่อสู้กับการแบ่งแยกสี

ผิวในแอฟริกาใต้ การเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมืองของอเมริกา หรือการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน เป็นต้น

ทาร์โล่ และทาร์วี่ก๊อต (Tarrow, 1999; Traugott, 1995 ใน ประภาส ปันตบแต่ง, 2552, หน้า 161-162) ได้พูดถึงตัวอย่างปฏิบัติการของยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ ด้วยหลักการและแนวทางของอารยะขัดขืนต่อกฎหมาย ดังนี้

1. การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (occupation) เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการเข้าไปยึดครองและใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินของรัฐ ทรัพย์สินสาธารณะ รวมถึงทรัพย์สินของเอกชน โดยไม่ได้รับอนุญาตและอาจไม่ถูกต้องตามกฎหมายที่บังคับให้อยู่ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่อาศัยหลักการอารยะขัดขืนและไร้ความรุนแรง โดยมีเป้าหมายเพื่อต้องการแสดงให้กลุ่มชนชั้นนำ ผู้มีอำนาจและสาธารณะชนทั่วไป ได้ตระหนักถึงความ อยู่ดีธรรมและความเดือดร้อนต่างๆ ที่ผู้กระทำการได้รับอันเนื่องจากการถูกกีดกันสิทธิในการเข้าใช้ทรัพย์สินและทรัพยากรจากกฎหมายและนโยบายที่มีอยู่

2. การปิดล้อมเพื่อขัดขวาง (barricade) เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการสร้างเครื่องกีดขวางปิดล้อมพื้นที่หรือสถานที่อันเป็นเป้าหมายของการเคลื่อนไหว เพื่อขัดขวางไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าไปดำเนินกิจกรรมตามปกติได้ โดยเครื่องกีดขวางนั้นอาจเป็นวัสดุสิ่งของ หรือร่างกายของกลุ่มผู้กระทำการเอง เช่น การปิดล้อมโรงงาน การปิดถนน การปิดล้อมมหาวิทยาลัย เป็นต้น

2. ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง เทียวลี (Tilly, 1995 ใน ประภาส ปันตบแต่ง, 2552, หน้า 164) กล่าวว่า ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง คือ การทำให้เกิดการบาดเจ็บ ล้มตาย หรือทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินหรือทั้งสองอย่าง เช่น การยิงแก๊สน้ำตาเพื่อสลายฝูงชนที่ทำการเคลื่อนไหว ประท้วงหรือเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาที่ฝูงชนประสบ การใช้อาวุธ เช่น ค้อน มีด โลหะ ไม้ ฯลฯ ทบุดีเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือทุติประชาชนเพื่อให้ยุติการเคลื่อนไหวของฝูงชน หรือการใช้อาวุธปืนยิงสลายฝูงชน หรือกรณีการเผ่าหุนหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูผาแดงเพื่อขับไล่ออกจากพื้นที่ เป็นต้น

แม้วิธีการใช้ความรุนแรงจะสามารถสร้างความดึงดูดแก่ผู้คนโดยทั่วไป แต่ก็มีข้อจำกัดที่น่าสะพรึงกลัว คือ ทำให้ผู้คนขาดความเห็นอกเห็นใจ ผลของการใช้ความรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้ง เชีวินหน้าและการเมืองแบบแยกขั้ว เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตรและรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ท้าทายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง กล่าวคือ จากที่มีพันธมิตรในหลายฝักฝ่าย การใช้ความรุนแรงจะทำให้พันธมิตร หรือผู้ต้องตัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่ง และผลทำให้รัฐเลือกวิธีเผชิญหน้า อันอาจนำไปสู่การปราบปรามโดยกลไกของรัฐ ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้ฉากการเคลื่อนไหวประท้วงสมัยใหม่มักเป็นไปในสองแนวทาง คือ ยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ

3. ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ฐานคิดสำคัญที่ใช้ในการจำแนกยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติออกจากสองยุทธวิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง คือ ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติเป็นวิธีการที่อยู่ในระดับของการยอมรับได้หรืออยู่ในบรรทัดฐานของประชาธิปไตยสมัยใหม่ เช่น การลงชื่อ ถอดถอนนักการเมือง การเดินขบวน การนัดหยุดงาน เป็นต้น

3. ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory)

ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่จะนำมาอธิบาย “การเมืองภาคพลเมือง” ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากทฤษฎีนี้ให้ความสนใจกับปัจจัยด้านกระบวนการทางการเมืองเชิงสถาบัน กล่าวคือ หากสถาบันทางการเมืองนั้นๆ ปฏิบัติหน้าที่เป็นปกติเรียบร้อยดี ขบวนการทางการเมืองภาคพลเมืองก็จะไม่มีการเคลื่อนไหว ขบวนการทางการเมืองภาคพลเมืองจะมีการเคลื่อนไหวเมื่อสถาบันทางการเมืองนั้นๆ ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ ทฤษฎีนี้มองว่าบุคคลที่เข้ามาเคลื่อนไหวร่วมกันเป็นผลมาจากสภาวะทางการเมืองเปิดช่องทางให้มีการรวมกลุ่มกันได้ ซึ่งความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการเคลื่อนไหวตามทฤษฎีนี้จะขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของรัฐบาลในขณะนั้น ดังนั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่มจะเป็นไปตามโอกาสทางการเมืองที่เอื้ออำนวยนั้นย่อมหมายความว่า ถ้ารัฐบาลที่บริหารประเทศในขณะนั้นมีความอ่อนแอหรือไร้เสถียรภาพก็จะเอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหว ทั้งนี้ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) ให้ความสำคัญกับการนำมาซึ่งการก่อกำเนิด พัฒนาการความเข้มแข็ง-อ่อนแอ ความก้าวหน้า-ถดถอย ความสำเร็จ-ล้มเหลว ตลอดจนการสร้างผลสะท้อนของขบวนการทางสังคม 3 ประการ (McAdam, 1982, pp.36-59; ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 95-99; เอกพล เสียงดัง, 2550, หน้า 21-22) ดังนี้

1. ระดับความพร้อมขององค์กร (degree of organizational readiness) หรือระดับความเข้มแข็งขององค์กร (level of organizational strength) กล่าวคือ เป็นระดับความพร้อมขององค์กรหรือระดับความเข้มแข็งขององค์กรที่ประชาชนผู้ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนเหล่านั้นดำรงอยู่ โดยดูที่ความเข้มแข็งขององค์กรดั้งเดิม (indigenous organization strength) ที่มีอยู่ซึ่งสิ่งนี้เปรียบเสมือนการเตรียมพร้อมของประชาชนเหล่านั้นที่จะลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐ ทั้งนี้ระดับความพร้อมด้านองค์กรหรือระดับความเข้มแข็งขององค์กร มีองค์ประกอบสำคัญดังนี้

1.1 ผู้นำหรือแกนนำในองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวคือ ผู้นำหรือแกนนำในองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งการเคลื่อนไหวในฐานะที่เป็นผู้จัดตั้งการเคลื่อนไหว (organizer) หรือผู้ประกอบการทางการเมือง (political entrepreneurs) ซึ่งทำหน้าที่ระดมทรัพยากรหรือชนชั้นนำ ผู้คน ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนเข้าร่วมเคลื่อนไหว และผู้ตัดสินใจเพื่อดำเนินงานและการใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวในแต่ละครั้ง

1.2 สมาชิก สมาชิกในที่นี้ คือ สมาชิกขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยจะให้ความสำคัญกับการคัดสรรสมาชิกที่ผ่านการจัดตั้งและการเคลื่อนไหวมาก่อน เนื่องจากสมาชิกที่ได้จากคนกลุ่มนี้จะมีความพร้อม ความยึดมั่นผูกพัน มีแรงกระตุ้นในการเข้าร่วม และมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันหรือมีความเป็นเอกภาพ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญการเป็นองค์กรที่เข้มแข็งหรือองค์กรที่มีความพร้อมในการเคลื่อนไหวต่อสู้กับอำนาจรัฐ โดยจะให้สมาชิกที่เคยร่วมการเคลื่อนไหวเรียกร้องหรือประท้วงมาแล้ว เป็นพี่เลี้ยงให้กับสมาชิกที่เข้าร่วมรวมกลุ่มหรือองค์กรหรือขบวนการใหม่ หรือให้เพื่อนสอนเพื่อนนั่นเอง

1.3 โครงสร้างแรงจูงใจเพื่อให้สมาชิกมีความเป็นเอกภาพ ความเป็นเอกภาพเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยรักษาความเข้มแข็งของกลุ่ม/ขององค์กร/ของขบวนการเอาไว้ได้อย่างต่อเนื่อง เพราะความเป็นเอกภาพมาจากการสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกอยากเข้ามามีส่วนร่วมเคลื่อนไหวกับองค์กร

ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบตอบแทนซึ่งกันและกัน (interchange reward) ระหว่างสมาชิกกับองค์กร ดังนั้นขบวนการทางสังคมที่สามารถสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกจนเกิดความเป็นเอกภาพย่อมมีประสิทธิภาพทั้งในด้านการระดมสมาชิกใหม่ และด้านการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการแก้ไขปัญหาที่ตนเองประสบ

1.4 ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 96-97) ซึ่งยุทธวิธีที่เป็นหัวใจของการเคลื่อนไหว คือ **ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบปกติ** (disruptive tactics) ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงทางอำนาจของผู้ทำลายระบบการเมืองปกติ เนื่องจากยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำลายระบบการเมืองปกติ กลุ่มที่เผชิญหน้า รัฐและท่าทีของรัฐทำให้การเคลื่อนไหวต่อสู้จึงมักนำไปสู่การต่อต้านปราบปราม และผลสะท้อนของยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบการเมืองปกติจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านสมรรถนะและความคิดสร้างสรรค์ขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม ในการประดิษฐ์คิดค้นยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายใหม่ๆ ขึ้นมา และสามารถนำไปใช้ได้อย่างหลากหลายในวงจรการเคลื่อนไหวต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็น **การบอยคอต/การปฏิเสธไม่ยอมรับ (boycott) การนั่งประท้วง (sit-ins) หรืออารยะขัดขืน (civil disobedience) การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (occupation) ของรัฐทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะรวมถึงทรัพย์สินของเอกชน การปิดล้อมเพื่อขัดขวาง (barricade)** ตามที่นำเสนอไว้แล้วทฤษฎีการระดมทรัพยากรข้างต้น

2. ระดับความพร้อมทางด้านจิตสำนึกของการต่อสู้ (level of insurgent consciousness) McAdam (1982, p.48) กล่าวว่า การปลดปล่อยการรับรู้ (cognitive liberation) หรือการตระหนักรู้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกของประชาชนให้ลุกขึ้นสู้ร่วมกัน การปลดปล่อยการรับรู้หรือการตระหนักรู้จะต้องทำให้ทุกคนเชื่อว่าระบบการเมืองที่พวกเขาดำรงอยู่นั้นไม่ยุติธรรมหรือไม่เป็นไปตามครรลองของระบบประชาธิปไตย และพวกเขามีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงระบบดังกล่าวให้ดีกว่าเดิม ซึ่งเท่ากับเป็นการทำให้ผู้คนเหล่านั้นรับรู้ถึงความสามารถที่พวกเขามีเพื่อใช้ในการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองที่ไม่ชอบธรรมที่พวกเขาเผชิญอยู่

3. โครงสร้างทางการเมือง (political opportunity structure) คือ เหตุการณ์หรือกระบวนการทางสังคมในระดับกว้าง เช่น ภาวะสงคราม กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมอุตสาหกรรม (industrialization) กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมือง (urbanization) มีผลทำให้โครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองขณะนั้นอยู่ในสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เอื้อหรือไม่เอื้อต่อขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งนี้การเกิดสภาวะไร้เสถียรภาพทางสังคม นำไปสู่การสั่นคลอนความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเดิมและก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ และก่อให้เกิดการพัฒนาความสามารถในการต่อกรเป็นช่องทางในการท้าทายกับฝ่ายเผชิญหน้า และเพิ่มต้นทุนในการปราบปราม ควบคุมและทำลายขบวนการทางสังคมให้กับฝ่ายเผชิญหน้าด้วย ทั้งนี้การไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองของสถาบันทางการเมืองแบบปกติส่งผลให้ความเข้มแข็งของกลุ่มคนนอกระบบการเมืองปกติเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ส่งเสริมให้มีองค์กรหรือกลุ่มเคลื่อนไหวในขบวนการทางสังคมหรือทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น

ทาร์โล่ (Tarrow, 1991 ใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 101) ได้นิยามตัวชี้วัดโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในเชิงปฏิบัติการในลักษณะกว้างๆ ไว้ 4 ประการ คือ

1. ระดับการเปิดหรือปิดของระบบการเมือง (degree of openness or closure of polity)
2. เสถียรภาพหรือความไร้เสถียรภาพของระบบ/ระเบียบทางการเมือง (stability or instability of political alignments)
3. การมีหรือไม่มีพันธมิตรและกลุ่มสนับสนุน (presence or absence of allies and support group)

4. การแตกแยกในหมู่ชนชั้นนำหรือความอดกลั้นผ่อนปรนหรือไม่ของชนชั้นนำต่อการเคลื่อนไหวประท้วง (divisions within the elite or its tolerance or intolerance of protest)

สิ่งเหล่านี้ เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่จะส่งผลให้องค์กรที่ทำการขับเคลื่อนในกระบวนการทางการเมืองลุกขึ้นต่อสู้หรือไม่ ซึ่งในการขับเคลื่อนขององค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมในกระบวนการทางการเมืองมักจะดูทิศทางทางการเมืองเหล่านี้ รวมถึงการตระหนักถึงความเป็นเอกภาพของแกนนำที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งด้วยในการต่อสู้กับอำนาจรัฐ นอกจากนี้ ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) ยังมีฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม (Counter-movement) หรือกลุ่มคนเห็นต่างกับกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งกลุ่มนี้จะมีลักษณะเป็นขบวนการโต้กลับ (reactive movement) ต่อบริบทการเคลื่อนไหวทางสังคมในทฤษฎีกระบวนการทางการเมืองนี้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องตระหนักด้วย หลายคนอาจจะเห็นอกเห็นใจชาวบ้านและช่วยเหลือชาวบ้านจนเกิดกลุ่ม/องค์กร/ขบวนการภาคประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาปรากฏขึ้นในประเทศไทย ในขณะเดียวกันกลุ่มคนที่เสียผลประโยชน์ก็อาจจะไม่พอใจต่อกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในเรื่องดังกล่าว อย่างไรก็ตามประชาชนจะอยู่อย่างปกติสุขและดำเนินชีวิตตามครรลองประชาธิปไตยหากประชาชนอยู่ดีกินดี (well-being)

4. ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory)

ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) เป็นหนึ่งในชุดของทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ที่นักวิจัยทางรัฐศาสตร์มักนำมาเป็นฐานของการศึกษาวิจัยการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชน ชุดทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ดังกล่าวคือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) ทั้งนี้ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) ยังมีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้เป็นพิเศษ คือ ในการคัดเลือกพื้นที่วิจัยเพื่อศึกษาเปรียบเทียบจำเป็นต้องตระหนักในมิติทางวัฒนธรรมของประชาชนในพื้นที่การวิจัย บริบททางวัฒนธรรม บริบทของกลุ่มคน เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ล้วนมีความจำเป็นต้องตระหนักในการเลือกพื้นที่วิจัยเพื่อศึกษาเปรียบเทียบความสำเร็จหรือไม่สำเร็จในการต่อสู้ของประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนเองประสบ

นอกจากนี้ ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรมยังมุ่งสู่ถึงการสร้างภาษา การทำให้เกิดแนวคิดใหม่ การทำให้เกิดการปฏิบัติใหม่หรือเกิดการกระทำใหม่ในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชน ซึ่งอยู่นอกกรอบของแนวคิดหรือทฤษฎีหรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมเคยกำหนดไว้ แล้ว

คำว่า “วัฒนธรรม” ในมิติทางรัฐศาสตร์จะเรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมือง” (political culture) ซึ่งมี 2 รูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมือง คือ

1. วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้ปกครอง ซึ่งมี 2 รูปแบบย่อย คือ

1.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม หมายถึง ผู้ปกครองหรือหัวหน้าหน่วยงานหรือผู้บังคับบัญชาที่ยึดเอาตนเองเป็นใหญ่ ยึดถือเอาความคิดความเข้าใจของตนเองเป็นสำคัญ ยึดเกณฑ์ที่ตนเองกำหนดไว้เป็นที่ตั้ง บังคับเคี่ยวเข็ญผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติตาม ไม่คำนึงถึงจิตใจของบุคลากรที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชา ชอบใช้อำนาจสั่งการเพื่อให้สำเร็จตามเป้าประสงค์ ซึ่งลักษณะของผู้บริหารหรือผู้ปกครองลักษณะนี้จะส่งผลให้ไร้ความเป็นเอกภาพในองค์กร ไร้เอกภาพในกลุ่ม/ขบวนการ ซึ่งจะขัดกับวัฒนธรรมของกลุ่มหรือองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งจะมีลักษณะตรงข้ามกับลักษณะของผู้บริหารหรือผู้ปกครองที่กล่าวมานี้

1.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย หมายถึง ผู้ปกครองหรือหัวหน้าหน่วยงานหรือผู้บังคับบัญชาที่ยึดเอาประชาชนหรือบุคลากรส่วนใหญ่ในองค์กรเป็นสำคัญ ผู้ปกครองหรือหัวหน้าหน่วยงานหรือผู้บังคับบัญชาเหล่านี้จะเคารพสิทธิของประชาชน เคารพสิทธิของบุคลากรในองค์กร เคารพสิทธิของคนในกลุ่มในองค์กรหรือในขบวนการเคลื่อนไหวเป็นสำคัญ จะส่งเสริมและกระตุ้นให้กำลังใจแก่บุคลากรแก่ประชาชน รวมถึงสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานและการขับเคลื่อนไปร่วมกันอย่างต่อเนื่องและมีลักษณะชีวิตที่เป็นแบบอย่างต่อคนที่อยู่ภายใต้การปกครองทั้งการเสียสละทุ่มเทเอาจริงเอาจัง ซึ่งลักษณะของผู้ปกครองหรือผู้นำแบบนี้จะเหมาะสมอย่างยิ่งที่แก่นนำหรือผู้นำกลุ่มหรือองค์กรหรือขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือทางสังคมต้องตระหนักและปฏิบัติเนื่องจากประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวส่วนใหญ่จะมาจากจิตอาสาสมัคร ไม่ได้เกณฑ์หรือบังคับมา ดังนั้นลักษณะของผู้ปกครองหรือผู้นำตามที่กล่าวมาจะเหมาะสมต่อการนำกลุ่มนำองค์กรหรือนำขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบ

2. วัฒนธรรมทางการเมืองของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง (Almond and Verba. 1965, pp.17-18) มี 3 รูปแบบย่อย

2.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ หมายถึง การที่ประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครอง ไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเมือง ไม่ให้ความร่วมมือกับผู้ปกครอง ไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับการเมือง ไม่สนใจเกี่ยวกับการเมืองแต่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำมาหากินของตนเองเป็นสำคัญให้ความสำคัญเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของตนเองเป็นสำคัญ เรื่องของการเมืองปล่อยให้เป็นที่ของผู้ปกครองหรือผู้นำปฏิบัติกันไป ในมิตินี้ประชาชนที่ไม่ใช่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) จะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหา หรือจะไม่เข้ามาเป็นส่วนในการเมืองภาคพลเมืองในการแก้ปัญหานั้นจะปล่อยให้ประชาชนที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเผชิญปัญหาด้วยตนเอง การเข้าใจวัฒนธรรมทางการเมืองในรูปแบบนี้ก็จะสร้างความเข้าใจให้กับผู้วิจัยหรือผู้ที่สนใจศึกษาในเรื่องนี้ได้ดีพอสมควร

2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไฟฟ้า หมายถึง การที่ประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวของการเมืองเป็นอย่างดี รู้ระเบียบกฎเกณฑ์ รู้ถึงการเสียผลประโยชน์หรือได้รับผลประโยชน์จากการปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามกฎ ตามกติกา ตามระเบียบกฎหมายแต่ไม่สนใจเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเหล่านั้น และยังมุ่งสนใจและให้ความสำคัญเกี่ยวกับการทำมาหากินมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพของตนเองต่อไป ปล่อยให้เรื่องของการเมืองเรื่องของส่วนรวมเป็นหน้าที่ของนักการเมืองหรือเป็นหน้าที่ของแกนนำของผู้ต่อไป บุคคลเหล่านี้หาก

ไม่ใช่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เสียเองจะไม่สละเวลาเข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่ยอมเข้าร่วม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหานั้น ก็จะเป็นเพียงบุคคลที่คอยรับรู้และเข้าใจแต่ไม่มีการแสดงออกมาเป็นการกระทำร่วม

2.3 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองมีความเข้าใจ หรือมีความรู้เกี่ยวกับการเมือง เข้าใจกติกาของสังคม เข้าใจระบบระเบียบกฎหมาย รู้และเข้าใจเรื่องสิทธิของตนเอง สิทธิของครอบครัว สิทธิของชุมชน และเอาตัวเองเข้ามามีส่วนร่วมหรือเข้ามามีส่วนร่วมกับคนอื่นหรือเข้ามามีส่วนร่วมกับบุคคลที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในแต่ละกรณีปัญหาต่างๆ ยิ่งหากพบว่าประชาชนเป็นเหยื่อของสังคมหรือเป็นเหยื่อของอำนาจรัฐ บุคคลประเภทนี้จะลุกขึ้นปกป้องพิทักษ์สิทธิให้กับประชาชนที่ตกเป็นเหยื่อเหล่านั้น ซึ่งลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้เหมาะสมอย่างมากต่อกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือการเคลื่อนไหวของประชาชนในการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหา ดังนั้น ประชาชนจำเป็นต้องได้รับองค์ความรู้เรื่องสิทธิในตนเอง สิทธิในครอบครัว สิทธิในชุมชน และกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ประสบจะส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเข้ามาสู่กระบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองในเรื่องนั้นๆ มากขึ้นตามลำดับ

ทั้งนี้ ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) เกิดขึ้นภายหลังจากการเสื่อมลงของการใช้ทฤษฎีพฤติกรรมร่วมแบบดั้งเดิม (classical selective behavior theory) (Steve M. Buechler. 2002, pp.20-32) ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำร่วม (collective action) ของประชาชนซึ่งแสดงออกมาไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการเดินขบวน การนัดหยุดงานหรือการร่วมชุมนุมในลักษณะใดก็ตามที่แตกต่างไปจากนี้ เพื่อเรียกร้องให้รัฐดำเนินนโยบายต่างๆ ในการบรรเทาความทุกข์และความเดือดร้อนต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับพวกเขา โดยเฉพาะในช่วงหลังจากปี ค.ศ.1960 เป็นต้นมา ที่มีขบวนการทางสังคมต่างๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น ขบวนการนักศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรี ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิพลเมือง ฯลฯ การอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมเริ่มให้ความสนใจไปที่ทฤษฎีหลักๆ จำนวน 2 ทฤษฎีในแนวทางการวิเคราะห์ขบวนการทางการเมืองและสังคม (political and social movement approach) ได้แก่ 1.ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) ซึ่งมุ่งเน้นการวิเคราะห์กระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรของขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะในส่วนของการระดมทรัพยากรที่จะนำมาใช้สนับสนุนและสร้างพลังในการต่อกรให้กับขบวนการทางสังคม และ 2. ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) ที่เห็นชอบว่าขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นจะประสบความสำเร็จตามจุดหมายของขบวนการนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรและองค์กรของขบวนการทางสังคมเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยโครงสร้างโอกาสทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตาม การอธิบายการกระทำร่วมที่เกิดขึ้นโดยใช้ทฤษฎีหลักทั้ง 2 ทฤษฎีดังกล่าว ยังไม่เพียงพอต่อการอธิบาย เพราะทฤษฎีเหล่านั้นใช้อธิบายเชิงโครงสร้างเป็นหลัก ทำให้ดูเหมือนว่าการระดมผู้คนให้เข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการต่างๆ มีลักษณะคงที่อยู่ตลอดเวลา ทั้งที่ความจริงแล้วการเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการทางสังคมของประชาชนโดยทั่วไปนั้นจะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะมีปัจจัยต่างๆ หลายประการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการ เช่น ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อผู้ที่เผชิญความเดือดร้อน ความไม่

พอใจต่อนโยบายของรัฐที่เป็นอยู่ หรือความเสี่ยงอันตรายจากการปรามปรามของรัฐ ช่องทางในการเข้าถึงผู้มีอำนาจในการตัดสินใจออกนโยบาย เป็นต้น

นอกจากนี้ ขบวนการทางสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะประสบความสำเร็จได้ยังขึ้นอยู่กับการสร้าง ความหมายใหม่ๆ ให้กับสิ่งที่ขบวนการเรียกร้อง ซึ่งความหมายต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นจะต้องมีความ แตกต่างไปจากความหมายที่มีอยู่เดิมในสังคมเพื่อให้เกิดความสนใจและความตระหนักถึงสิ่งที่ ขบวนการเรียกร้องและจะนำมาสู่การสนับสนุนจากส่วนต่างๆ ของสังคมในที่สุด ดังนั้น การอธิบาย การเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมในระยะต่อมา จึงเป็นการเชื่อมโยงมุมมองจิตวิทยาสังคมเข้ากับ มุมมองการระดมทรัพยากรเข้าด้วยกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการนำแนวทางวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม กลับเข้าสู่การอธิบายขบวนการทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่มีมุมมองตามทฤษฎีพฤติกรรมแบบ ดั้งเดิม (classical collective behavior theory) ได้เสื่อมสลายความนิยมลง

David A. Snow & Robert D. Benford (1988, pp.197-218) ได้กล่าวถึง สิ่งที นักเคลื่อนไหวต้องทำในการสร้างกรอบวาทกรรมหลักๆ มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. การสร้างกรอบในการวินิจฉัยปัญหา (diagnostic framing) คือ การนิยามปัญหา รวมทั้งคุณลักษณะของความผิดหรือความเป็นเหตุเป็นผลของความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากปัญหาสังคม เพื่อให้ขบวนการมีเป้าหมายในการกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาซึ่งการสร้างกรอบในขั้นตอนนี้ จำเป็นต้องมีการตีความปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นด้วย

2. การสร้างกรอบในการคาดคะเนทางออกของปัญหา (prognostic framing) คือ การ เสนอทางแก้ปัญหา รวมถึงแผนการ ยุทธวิธีที่มีความเป็นไปได้และเหมาะสมกับปัญหาที่ขบวนการได้ นิยามเอาไว้เพื่อให้ขบวนการประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางเอาไว้ ซึ่งทางออกของปัญหาอาจมี การนำเสนอไว้หลากหลายหนทาง ถึงแม้ว่าจะเป็นการนำเสนอของขบวนการเดียวก็ตาม

3. การสร้างกรอบในการจูงใจ (motivational framing) คือ การสร้างเครื่องมือต่อสู้และ คำชี้แจงเหตุผล เพื่อใช้ในการกระทำของขบวนการ ซึ่งเครื่องมือต่อสู้ดังกล่าวสามารถจัดเตรียมขึ้นมา จากการใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นจิตใจ ให้ประชาชนออกมากระทำการตามวิธีแก้ปัญหาที่ขบวนการเสนอ เอาไว้ ซึ่งการสร้างกรอบในการจูงใจดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงถึงประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันของ ประชาชนเหล่านั้นด้วย

หากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ขาดการจัดวางกรอบข้างต้นอย่างเหมาะสม อาจจะไม่ ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยเฉพาะในแง่ของการระดมทรัพยากรเข้ามามีส่วนร่วมกับ ขบวนการเคลื่อนไหวนั้น เพราะกระบวนการวางกรอบดังกล่าวจะช่วยเชื่อมโยงความเชื่อ/แนวโน้มใน การตีความของปัจเจกบุคคลกับองค์กรของขบวนการทางสังคมเข้าด้วยกัน กระบวนการจัดวางกรอบ วาทกรรมดังกล่าว จะช่วยให้กรอบวาทกรรมที่ขบวนการแต่ละขบวนการสร้างขึ้นสามารถเข้าไปสู่พื้นที่ สาธารณะทางความคิดได้โดยมีเป้าหมายเข้าไปมีอิทธิพลต่อการสร้างจิตสำนึกและการตระหนักถึง ปัญหาของสาธารณะ เพื่อระดมผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการ ซึ่งหนทางที่กรอบวาทกรรมต่างๆ จะเข้าไปสู่พื้นที่สาธารณะทางความคิดดังกล่าวได้นั้นอาจเกิดจากการปฏิสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวหรืออาจ ผ่านทางสื่อต่างๆ ดังเช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ บทความ หรือวรรณกรรมต่างๆ ฯลฯ โดยเฉพาะ สื่อขบวนการทางสังคมควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของ ขบวนการทางสังคม อย่างไรก็ตามสื่อก็มีปัญหาอยู่บ้างกล่าวคือ ปัญหาความไม่เป็นกลางของสื่อ อัน

เนื่องจากสื่อต่างๆ มีความสามารถในการนำเสนอข้อมูลแตกต่างกัน ดังนั้นสื่อจึงเลือกข้อมูลที่น่าสนใจและตรงกับความต้องการของสาธารณะชน นอกจากนี้ยังมีปัญหาอันเกิดมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างขบวนการทางสังคมกับสื่อที่มีวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานไม่ตรงกันซึ่งเป็นประเด็นที่ขบวนการเคลื่อนไหวต้องระมัดระวังในการพิจารณาในการเลือกใช้สื่อ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าขบวนการทางสังคมจะต้องเผชิญปัญหาหลายประการดังกล่าว แต่ขบวนการทางสังคมก็ยังต้องการสื่อ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. ขบวนการทางสังคมจำเป็นต้องใช้สื่อในการระดมทรัพยากรต่างๆ เข้าสู่กระบวนการ
2. ขบวนการทางสังคมสามารถใช้สื่อเป็นตัวกลางในการให้เหตุผลในการเคลื่อนไหวเรียกร้องตามประเด็นต่างๆ ที่ขบวนการเผชิญอยู่
3. สื่อที่เผยแพร่ข่าวการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมจะช่วยให้ขอบข่ายของความขัดแย้งถูกขยายกว้างออกไป ซึ่งอาจจะทำให้มีบุคคลที่สามซึ่งเห็นอกเห็นใจขบวนการหรือประสบปัญหาเช่นเดียวกันเข้ามาเคลื่อนไหวร่วมกับขบวนการมากขึ้น

การศึกษาเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง จำเป็นต้องใช้ชุดความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมกระทำมากขึ้น ตลอดจนประชาชนผู้เฝ้ามองดูอยู่ในมิติของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม ก็จะเข้ามาร่วมสมทบในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการแก้ไขปัญหามากขึ้น ทั้งนี้เพราะการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการแก้ไขปัญหาหากเกิดกลุ่ม/องค์กร/ขบวนการที่ใหญ่โตขึ้นแนวโน้มความสำเร็จในการต่อสู้ได้มากขึ้นเช่นกัน

5. การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย

การเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบัน มีนัยยะของการต่อสู้เชิงนโยบายของประชาชนกับอำนาจรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบอยู่ ซึ่งนโยบายที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับประชาชนส่วนใหญ่ เรียกว่า “นโยบายสาธารณะ (Public Policy)” ทั้งนี้ นโยบายสาธารณะ คือ สิ่งที่รัฐบาลได้กระทำในนามหรือในฐานะตัวแทนของประชาชน โดยเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ (Birkland A. Thomas. (2005, p.139) คือ สิ่งที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ (Dye R. Thomas, 1984, p.1) คือ กิจกรรมที่กระทำโดยรัฐบาล รวมทั้งข้อกำหนดและระเบียบในการควบคุมการดำเนินกิจกรรมของปัจเจกบุคคล หรือนิติบุคคล (Sharkansky, Ira. (1975) กล่าวโดยสรุปแล้ว นโยบายสาธารณะ (Public Policy) คือ แนวทางการปฏิบัติ หรือแนวทางการดำเนินงานของรัฐ ที่ใช้ในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า “นโยบาย (Policy)” แทนคำว่า “นโยบายสาธารณะ (Public Policy)” เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนของชาวบ้านผู้ประสบปัญหา เมื่อนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ในอนาคต ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับคำว่านโยบาย และนโยบายในการวิจัยครั้งนี้หมายความว่าพระราชบัญญัติต่างๆ นโยบาย ระเบียบ ข้อบังคับ โครงการต่างๆ หรือแนวทางการแก้ไขปัญหาหรือนโยบายของรัฐ

นโยบายได้มีการแบ่งออกเป็นหลายประเภท (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2550., เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2550., มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2543., Lowi Theodore. (1964)) ตามทัศนคติของ

นักวิชาการแต่ละท่าน ในที่นี้จะกล่าวถึงประเภทของนโยบายของ Lowi ทั้งนี้ Lowi ได้แบ่งประเภทของนโยบายโดยใช้เกณฑ์ เนื้อหาและวัตถุประสงค์ของนโยบาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท (Lowi Theodore. 1964, 1979. pp.667-715) ดังนี้

1. นโยบายเกี่ยวกับการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ (Regulation Policy) นโยบายลักษณะนี้มีเป้าหมายเพื่อต้องการจัดระเบียบสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย นโยบายประเภทนี้มักจะปรากฏออกมาในรูปของ กฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม เพื่อความสงบเรียบร้อย การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินให้กับประชาชนในการวิจัย ครั้งนี้ มีแนวโน้มที่จะแก้ไขผ่านกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ที่ภาครัฐ ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) และบุคคลที่เป็นกลางร่วมกันยกกร่างขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่นั้นๆ ร่วมกัน Lowi ได้แบ่งนโยบายประเภทนี้ออกเป็น 2 ประเภทย่อยๆ คือ

1.1 นโยบายเกี่ยวกับการการจัดระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการแข่งขัน (Competitive Regulation Policy) นโยบายนี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อการจำกัด การจัดหาสินค้าและบริการ รวมทั้งกำจัดการมีส่วนร่วมในตลาด ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การเลือกกลุ่มของประชาชนหรือกลุ่มขององค์กร หรือหน่วยงาน

1.2 นโยบายเกี่ยวกับการจัดระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครอง หรือป้องกัน (Protective Regulation Policy) ได้แก่ นโยบายสาธารณะที่มุ่งหรือมีเจตนาที่จะปกป้องประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมของภาครัฐหรือภาคเอกชน

2. นโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร (Distribution Policy) นโยบายประเภทนี้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการกระจายทรัพยากรให้แก่ประชาชนกลุ่มต่างๆ อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ แต่ในทางปฏิบัตินโยบายประเภทนี้เวลามีการกำหนดออกมา มักจะมีแนวโน้มการจัดสรรทรัพยากรหรือการกระจายทรัพยากร หรือสินค้า หรือบริการและผลประโยชน์ให้กับคนบางส่วน บางกลุ่มในสังคม ก่อให้เกิดการเจรจาต่อรอง หรือประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ผลทำให้เกิดปัญหามาโดยเฉพาะประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

3. นโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรใหม่ (Redistribution Policy) เป็นการนำนโยบายที่มีอยู่แล้วมาจัดทำใหม่ หากมองในแง่ดินนโยบายประเภทนี้จะเกี่ยวข้องกับการโยกย้ายทรัพยากรจากคนรวยกว่า กระจายไปให้กับคนยากจน หรือคนด้อยโอกาส ในที่นี้ คือ รัฐควรนำนโยบาย ระเบียบ กฎหมาย ข้อบังคับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ มาปรับปรุงแก้ไขให้เป็นประโยชน์ และเป็นธรรมกับประชาชน

เนื้อหาในส่วนของการเมืองภาคเมืองในกระบวนการนโยบายนี้ ผู้วิจัยมุ่งจะอธิบายถึงการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายที่จะนำมาซึ่ง รูปแบบหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาให้ประชาชน โดยมุ่งที่ประชาชนเป็นผู้ออกแบบหรือกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหานั้นร่วมกับภาครัฐ แบบผสมผสาน (Hybrid Theories) (Fischer, Miller and Sidney, 2007, pp. 89-97) เป็นการกำหนดนโยบายหรือแนวทางการแก้ปัญหานั้นโดยประชาชน (Public Policy formation from the bottom) เป็นผู้กำหนดหลักของการได้มาซึ่งนโยบายการแก้ไขปัญหามixedผสานกับภาครัฐหรือคู่กรณีข้อพิพาท และบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง โดยไม่กำหนดนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหโดยรัฐ (Top-Down) หรือประชาชน (Bottom-Up) เพียงอย่างเดียว แต่ร่วมกันคิด ร่วมกันยกกร่างนโยบาย

ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน ระหว่างประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ภาครัฐและบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง เพื่อความเป็นธรรมกับประชาชนพื้นที่นั้นๆ

ทั้งนี้ กระบวนการนโยบายในลักษณะผสมผสาน (Hybrid Theories) คือ ตัวแบบของกระบวนการนโยบาย ในมิติการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ผสมระหว่าง Top-Down Theories กับ Bottom-Up Theories โดยผู้วิจัยมองว่า Hybrid Theories เป็นตัวแบบของกระบวนการนโยบายที่เหมาะสมอย่างยิ่งอีกแนวความคิดหนึ่ง กระบวนการนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาที่การเมืองภาคพลเมืองจะเป็นกลไกหลักของการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติร่วมกับภาครัฐที่เป็นคู่กรณีและบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง ร่วมกันกำหนดนโยบายการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นมาและนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชนในที่สุด หากประชาชนกำหนดนโยบายเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาตามลำพังนั้น และภาครัฐไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการนโยบาย รวมถึงหากไม่มีบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลางเข้ามามีส่วนร่วมด้วย สิ่งที่ประชาชนกำหนดจะไม่เป็นประโยชน์อันใด

โดย ตัวแบบกระบวนการนโยบาย ในมิติการนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสมผสาน (Hybrid Theories) ที่ผู้วิจัยใช้เป็นฐานความรู้ในการประกอบกรวิจัยอีกแนวความคิดหนึ่ง คือ **ตัวแบบพันธมิตรทางการเมือง** ของจุมพล หนิมพานิช (2554) ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ

1. บุคลิกภาพ บุคลิกภาพในที่นี้ คือ บุคลิกภาพของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ ว่ามีความเข้มแข็งกล้าหาญในการต่อสู้กับอำนาจรัฐ หรือคู่กรณีอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐเพียงใด มีความเป็นเอกภาพหรือมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพียงใด ในการรวมตัวกันต่อสู้ต่อไป

2. ความรู้ความสามารถ คือ ความรู้ความสามารถของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับสิทธิของตนเองในการจัดการกับปัญหานั้นๆ

3. สถานะ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงาน คือ สถานะภาพ อำนาจและทรัพยากรของแกนนำชาวบ้านที่สนับสนุนตนเองเพื่อการต่อสู้กับอำนาจรัฐเกี่ยวกับปัญหาที่ประสบ และสถานะภาพ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหากับประชาชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่ และอาจรวมถึงสถานะภาพ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงานที่ประชาชนพึ่งพาอาศัย สนับสนุนตนเองเพื่อการต่อสู้กับอำนาจรัฐเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในพื้นที่นั้นๆ

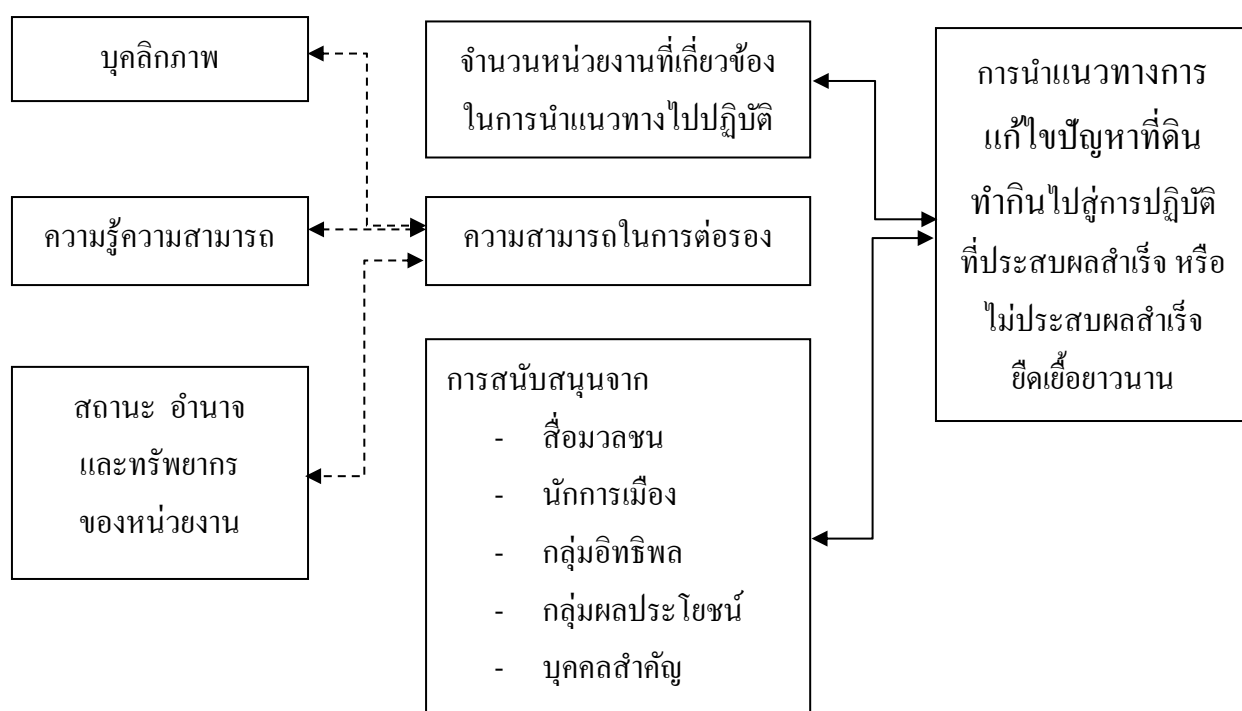
4. ความสามารถในการต่อรอง คือ ความสามารถในการต่อรองของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับหน่วยงานคู่กรณีปัญหาในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งความสามารถในการต่อรองของหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหากับประชาชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อการรักษผลประโยชน์ของตนเอง หรือผลประโยชน์ของหน่วยงานของรัฐ

5. การสนับสนุนจากหน่วยงาน กลุ่ม องค์กรต่างๆ คือ การที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ ได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชน นักการเมืองในพื้นที่ หัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ กลุ่มอิทธิพล เช่น เจ้าของธุรกิจโรงแรม รีสอร์ท หรือบ้านพักตากอากาศในพื้นที่ ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นธรรม

6. จำนวนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำแนวทางการแก้ไขปัญหามาปฏิบัติ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับการนำรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในการแก้ไขปัญหามาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานคู่กรณีปัญหากับประชาชน ให้ความร่วมมือในการนำนโยบาย หรือแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหามาในพื้นที่นั้นๆ นำไปสู่การปฏิบัติที่สร้างความพึงพอใจกันทั้ง 2 ฝ่าย ทั้งนี้ นโยบายหรือแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหามาของประชาชนนั้น ได้มาตามแนวความคิดผสมผสาน (hybrid theories) ระหว่างประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับหน่วยงานคู่กรณี และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระหว่างประชาชนกับหน่วยงานคู่กรณีปัญหาในแต่ละพื้นที่ ได้ร่วมกันคิด ร่วมกันยกย่องนโยบายหรือแนวทางแก้ไขปัญหามาพร้อมกันขึ้น และเป็นที่ยอมรับของคู่กรณีปัญหาในพื้นที่นั้นๆ

7. การนำแนวทางการแก้ไขปัญหามาสู่การปฏิบัติ คือ การนำแนวทางการแก้ไขปัญหามาของประชาชนไปสู่การปฏิบัติที่สัมฤทธิ์ผลหรือประสบผลสำเร็จ หรือไม่ประสบความสำเร็จยืดเยื้อยาวนานในแต่ละพื้นที่ไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

โดยสามารถแสดงเนื้อหาให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของตัวแบบพันธมิตรทางการเมืองจากเนื้อหาข้างต้น ได้ดังนี้



ภาพ 1 ตัวแบบพันธมิตรทางการเมือง

ที่มา: ประยูรจากจุมพล หนิมพานิช (2554, หน้า 374)

6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “การเมืองภาคพลเมือง” ดังนี้

ชัชวาล ทองดีเลิศ (2565) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง “วิชาการกับการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ใน เดินข้ามพรมแดนบนเส้นทางวิชาการและงานเคลื่อนไหว ในวาระ 60 ปี ประภาส ปิ่นตบแต่ง.” มีข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ ประภาส ปิ่นตบแต่ง เป็นนักวิชาการที่เคยทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชน “โครงการแต้นองผู้หิวโหย” ก่อนที่มาทำงานวิชาการเต็มตัวจึงมีประสบการณ์ในมิติการขับเคลื่อน การเคลื่อนไหว การปฏิบัติการจากการทำงานในชุมชนและได้ร่วมขับเคลื่อนการทำงานกับเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง และได้เข้าร่วมชุมนุมกับเครือข่ายสมัชชาคนจน 99 วัน ร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวกับกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลจากโครงการและนโยบายของรัฐอย่างเต็มตัว มีข้อค้นพบของการขับเคลื่อนการเมืองภาคพลเมือง โดยมีการสร้างกลไกการเชื่อมโยงประสานพลังทางวิชาการ พลังขบวนพัฒนา และพลังขบวนชาวบ้านร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีบทสรุปที่น่าสนใจ คือ การเปิดประเด็นทางความรู้ ทางวิชาการต่อสังคมเพื่อไปสนับสนุนการอธิบายการเคลื่อนไหวกว่าที่ขบวนพัฒนา กระบวนชาวบ้านที่กำลังเคลื่อนไหวอยู่ให้มีความชอบธรรม และยกระดับประเด็นให้เป็นประเด็นสาธารณะกันทั้ง 3 พลัง ทั้งพลังทางวิชาการ พลังขบวนพัฒนา และพลังขบวนชาวบ้าน ที่จะทำให้ประเด็นการเคลื่อนไหวไม่ใช่ประเด็นของเฉพาะพื้นที่ท้องถิ่นหรือเฉพาะกลุ่มคนเล็กๆ แต่เป็นประเด็นของสังคมเป็นประเด็นของสาธารณะ จึงได้รับความสนใจเพื่อการแก้ไขจากหน่วยงานภาครัฐและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ แบบสานเสวนาหาทางออกร่วมกันของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง นำมาซึ่งการแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ได้อย่างถูกต้องชัดเจน

วีระ หวังสัจจะโชค (2565) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง “จากรกหญ้า-ถึงยอดหญ้า : กรอบการศึกษาการเมืองของคนข้างล่างแบบ “ประภาส” กับทิศทางแนวการวิเคราะห์รัฐศาสตร์ไทย ในอนาคต ใน เดินข้ามพรมแดนบนเส้นทางวิชาการและงานเคลื่อนไหว ในวาระ 60 ปี ประภาส ปิ่นตบแต่ง” มีข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ ฐานคิดของการเมืองของคนข้างล่าง ได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาการเคลื่อนไหวของกลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่เกิดมาจากการรวมตัวกันของกลุ่มเกษตรกรรายย่อย จำนวนหลาย 10 กลุ่ม และมีสมาชิกประมาณ 500,000 คนร่วมกับการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม ในด้านเกษตรกรรม อนุรักษ์ธรรมชาติ ป่าไม้ ที่ดิน เครือข่ายต้านเขื่อน เครือข่ายสลัม และผู้เสียสิทธิจากการเจ็บป่วยระหว่างทำงาน (ประภาส ปิ่นตบแต่ง 2541 ใน วีระ หวังสัจจะโชค, 2565: 264) ด้วยปัญหาที่หลากหลายเหล่านี้ทำให้เกิดการหลอมรวมเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวภาคประชาชนอย่างสมัชชาคนจน ทำให้กลุ่มสมัชชาคนจนเป็นกลุ่มพลังที่มีบทบาทอย่างมากในกระบวนการนโยบายของรัฐในช่วงพ.ศ. 2530-2540 ทั้งในฐานะกลุ่มต่อต้านนโยบายและการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงนโยบาย จนนำมาสู่ความจำเป็นในการสร้างแนวการศึกษารัฐศาสตร์ใหม่ที่เอา “คนธรรมดา/ชาวบ้าน” เป็นศูนย์กลางในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่การมีส่วนร่วมโดยตรงของผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐและของประชาชน โดยการเข้าไปมีอำนาจตรวจสอบ และร่วมกระบวนการตัดสินใจในการพัฒนา จึงเป็นหัวใจหรือจุดมุ่งหมายสำคัญของ

กระบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมกรณีศึกษาคนจน (ประภาส ปันตกแต่ง, 2540 ใน วีระ หวัง
สัจจะโชค, 2565: 273)

นอกจากนี้ จากงานวิจัยเรื่อง “การเมืองของกระบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมใน
สังคมไทย” ของประภาส ปันตกแต่ง (2544: 52-54 ใน วีระ หวังสัจจะโชค, 2565: 265) ทำให้เห็น
คำอธิบายทางการเมืองระหว่าง “รากหญ้า-ชาวบ้าน” เป็นตัวแสดงนำในการอธิบายการเคลื่อนไหว
ของกลุ่มสมัชชาคนจน ซึ่งเป็นการรวมตัวของกระบวนการเคลื่อนไหว “รากหญ้า-เกษตรกร-
ชาวบ้าน” ตั้งแต่หลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม และการเติบโตขึ้นของกลุ่มประชาสังคมในการต่อสู้
ต่อรอกับภาครัฐผ่านการสร้างประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy)

สมนึก ปัญญาสิงห์ (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองกับ
กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน กรณีศึกษา ตำบลนาชุมแสง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น”
พบว่า การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในพื้นที่ตำบลนาชุมแสง เกิดจากกระบวนการพัฒนาภายในและ
ภายนอกชุมชน กระบวนการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองภายในชุมชนเกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม
วัฒนธรรม และความเชื่อของท้องถิ่น อาจเรียกว่าเป็นวัฒนธรรมประชาธิปไตยท้องถิ่น ทำให้สมาชิกใน
ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ โดยมีผู้นำชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำทางความคิดทางการเมือง
และการพัฒนา เช่น นายก อบต. และผู้นำท้องถิ่นบางคน รวมถึงผู้นำทางความเชื่อความศรัทธา
และจิตวิญญาณ เช่น เจ้าคณะตำบล พระสงฆ์บางรูปในชุมชน และผู้นำทางความคิดด้านการศึกษา
และสังคม ซึ่งผู้นำทั้ง 3 ฝ่าย มีแนวคิดและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง
สอดคล้อง สัมพันธ์ และยึดโยงในเชิงแนวร่วมทางด้านความคิดและการปฏิบัติ ซึ่งผู้นำทั้ง 3 ฝ่าย
ดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง โดยผ่านงานบุญประเพณี โครงการและ
กิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่ ได้แก่ โครงการจัดการพื้นที่สาธารณะโคกน้ำเกลี้ยง โครงการบวชป่า
โครงการปลูกป่า โครงการครอบครัวมั่นคง โครงการแก้ไขปัญหาน้ำเพื่อการเกษตร โครงการเกษตร
ตำบลนาชุมแสง โครงการเยาวชนจิตอาสารักบ้านเกิด โครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการหมู่บ้านเศรษฐกิจ
พอเพียง โครงการอบรมความรู้สภาองค์กรชุมชนตำบล โครงการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกับ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สุกัญญา คุณยศยิ่ง (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทการเมืองภาคพลเมืองของภาคีขับเคลื่อน
เชียงใหม่จัดการตนเอง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ทางการเมืองของภาคีขับเคลื่อน
เชียงใหม่จัดการตนเอง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการขับเคลื่อนงานเชียงใหม่จัดการตนเองเป็น
กระบวนการเชื่อมโยงเครือข่ายคนทำงานคณะทำงานต่างๆ เพื่อขับเคลื่อนขยายแนวคิดสร้างรูปธรรม
การจัดการตนเองในแต่ละระบบ และนำไปสู่การเชื่อมโยงผลักดันให้จังหวัดเชียงใหม่จัดการตนเองได้
ทั้งระบบ โดยแต่ละเครือข่ายส่งตัวแทนเข้ามาเป็นทีมยุทธศาสตร์เชียงใหม่จัดการตนเองดังนี้

เครือข่ายพื้นที่ขับเคลื่อนงานในเชิงพื้นที่ โดยเครือข่ายพื้นที่ต้องวางแผนว่าจะทำอย่างไรจะ
เชื่อมองค์กรต่างๆ เข้ามาทำงานได้สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของภาคเมืองและภาคชนบท การแก้ไข
ปัญหาของเชียงใหม่การสร้างรูปธรรมเชียงใหม่จัดการตนเองให้เห็นชัดสู่ประเด็นที่เป็นรูปธรรม

การจัดการตนเองที่มีอยู่ในเชียงใหม่ทั้งหลาย เครือข่ายพลังทางสังคมขับเคลื่อนสู่เครือข่ายพลังทางสังคมต่างๆ และให้เครือข่ายนั้นเป็นเจ้าภาพเจ้าของด้วยตนเองโดยเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องของคณะทำงานอย่างเดียว ภาควิชาขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเองได้ดำเนินการตามยุทธศาสตร์แผนงานที่วางไว้ร่วมกัน และปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับพื้นที่การทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังนี้

เครือข่ายพื้นที่เมืองเชียงใหม่มีคณะทำงานชุดต่างๆ เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนประชาชนกลุ่มเครือข่ายองค์กรต่างๆ ในพื้นที่เมืองคือคณะยุทธศาสตร์คณะที่ปรึกษาคณะทำงานประสานเพื่อเชื่อมโยงและผลักดันเชียงใหม่จัดการตนเองในประเด็นนำร่อง คือ งานสิ่งแวดล้อม ผังเมือง ขนส่งมวลชน วัฒนธรรมและการสนับสนุนชุมชน ในการแก้ไขปัญหาในเขตเมืองมีการค้นพบแกนนำทั้งแกนนำทางการและแกนนำธรรมชาติที่มีศักยภาพมีหลากหลายสาขาอาชีพ เพื่อเป็นแกนนำขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเองและมีความตระหนักมีความพร้อมและกระตือรือร้นในการผลักดันให้เชียงใหม่เป็นจังหวัดจัดการตนเอง

ปัจจุบันมีนักพัฒนาจากเครือข่ายประเด็นและแกนนำชาวบ้านจากสภาองค์กรชุมชนเข้าร่วมเป็นทีมกลางมากขึ้น ประกอบด้วยคณะทำงานกลางที่มาจากเครือข่ายสุขภาพทรัพยากร เครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน สภาองค์กรชุมชน และเครือข่ายชนเผ่าพื้นเมือง มีการสร้างกลุ่มเครือข่ายที่มีผู้คนหลากหลาย ทั้งนักการเมืองท้องถิ่น เอกชน กลุ่มการเมืองต่างๆ ทหาร ข้าราชการ นักวิชาการ รวมตัวกันมีการขยายแนวคิดจังหวัดจากการตนเองและรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนชาวเชียงใหม่ต่อแนวทางดังกล่าวแนวคิดเชียงใหม่จากการตนเองเป็นที่รับรู้ในวงกว้างมากขึ้นโดยเฉพาะกับแกนนำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำนันผู้ใหญ่บ้าน

ด้านฝ่ายขับเคลื่อนนโยบายได้เกิดโมเดลเชียงใหม่จัดการตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่างพระราชบัญญัติจากผู้เกี่ยวข้องมีการขยายแนวร่วมในการเคลื่อนไหวโดยเฉพาะผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางได้รับการสนับสนุนจากองค์กรอิสระด้านนโยบายการเชื่อมประสานและการยกระดับประเด็นการทำงานทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่เกิดการค้นหาคำว่าความรู้ทางงานวิจัยมีมากขึ้น การขับเคลื่อนภาคีขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเอง อยู่ในขั้นตอนการยื่นเสนอกฎหมายยกร่างพ.ร.บ. เชียงใหม่จัดการตนเองร่างรัฐธรรมนูญยังไม่ผ่านมติความเห็นชอบของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) และยังไม่มีการบัญญัติบังคับใช้เกี่ยวกับจังหวัดปกครองตนเอง

อนุรักษ์ เก่งเรียน (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การก่อตัวของธรรมาธิปไตยกับการเมืองภาคพลเมืองในสังคมไทย ช่วงปี พ.ศ. 2547-2557” มีวัตถุประสงค์คือ (1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการเมืองแบบประชาธิปไตยในสังคมไทย ช่วงปี พ.ศ. 2547 -2557 และ(2) เพื่อศึกษาการก่อตัว และการพัฒนาการของธรรมาธิปไตยกับการเมืองภาคพลเมืองในสังคมไทย ช่วงปี พ.ศ. 2547-2557

ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาการเมืองแบบประชาธิปไตยในสังคมไทย ช่วงปี พ.ศ. 2547-2557 นั้น สามารถแบ่งออกเป็น 8 ประการ ได้แก่ (1) การเมืองแบบอำมาตยาธิปไตย ธนาธิปไตยในบริบทประชาธิปไตย (2) นักการเมืองพรรคการเมืองเป็น ของกลุ่มทุน (3) ผู้นำขาดจริยธรรม อำนาจ

นิยามชาตธรรมาธิปไตยในการบังคับใช้ กฎหมาย (4) การทุจริตเชิงนโยบาย (5) การขาดความชอบธรรมในการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองโดยการเลือกตั้ง (6) ทุจริตการเมือง (7) นโยบายประชานิยม และ (8) ความขัดแย้งทางการเมือง การก่อตัวและการพัฒนาการของธรรมาธิปไตยกับการเมืองภาคพลเมืองใน สังคมไทย ช่วงปี พ.ศ. 2547-2557 สาเหตุจากสภาพปัญหาการเมืองแบบประชาธิปไตยในสังคมไทย เกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายรัฐบาลและกลุ่มผลประโยชน์ โดยมีการใช้ ประชาชนเป็นเครื่องมือในการบรรลุถึงเป้าหมาย มีการขยายความจากประเด็นส่วนตัวกลายเป็นประเด็นสาธารณะ จนเกิดกระแสการตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งความขัดแย้ง นี้เป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการระดมรวมตัวเคลื่อนไหวของกลุ่ม เกิดกลุ่ม ทางสังคมเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองหลายกลุ่ม จากนั้น ก็ได้มีการพัฒนารวมกลุ่มกัน จนเป็นกลุ่มใหญ่ภายใต้การนำของตัวแทนแต่ละกลุ่ม เกิดปรากฏการณ์ การเมืองภาคพลเมืองที่เคร่งเครียด มีการจัดตั้งเวทีเสวนาและการระดมทุนของกลุ่ม ตลอดจนมีการใช้สื่อต่างๆ ในการส่งสารแก่บุคคลภายนอกกลุ่ม ธรรมาธิปไตยในสังคมไทยก่อตั้งจากหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สอน เครื่องมือในการดับทุกข์ โดยผู้นำการปกครองมีทศพิธราชธรรม และคำสอนได้แพร่หลายไปสู่กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในสังคมไทยที่ต่อต้านการเมืองที่ทุจริตในการคอร์รัปชัน โดยกลุ่มที่มีบทบาททางด้านธรรมาธิปไตยมากที่สุดคือ กลุ่มสันติอโศกและกลุ่มเครือข่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) ธรรมาธิปไตยกับการเมืองภาคพลเมืองอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกัน ขึ้นกับ โครงสร้างการนำทางการเมืองของประชาชนแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มสันติอโศกและกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) มีโครงสร้างการนำทางการเมืองที่ชัดเจน ที่สุดคือการนำธรรมาธิปไตยมาเป็นกลไกสร้างสังคมที่ดี ขณะที่กลุ่มแนวร่วม ประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) และกลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อ (6) การเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) นั้น เป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองรุ่นเก่าที่มีโอกาสปกครองบ้านเมืองมาในอดีต มีการก่อตัวเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองมากกว่าเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยโดยศีลธรรม ประชาธิปไตยโดยศีลธรรม เป็นรูปแบบการปกครองที่มีผู้นำแบบธรรมาธิปไตย นำการบริหาร เน้นผู้นำคุณธรรมมากกว่ากระบวนการสรรหาในระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่ประชาธิปไตยแบบทุนนิยม เป็นรูปแบบการปกครองที่ใช้กระบวนการนิติรัฐ นิติธรรม เป็นกลไกในการบริหารประเทศ สนับสนุนการเมืองแนวราบที่เลือกตัวผู้นำ จากภาคประชาชน ธรรมาธิปไตยได้ถูกหยิบยืมมาเป็นส่วนสำคัญในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน มีการอ้างอิงถึงธรรมาธิปไตยเพื่อสร้างความชอบธรรม แต่ยังไม่สามารถมองเห็นธรรมาธิปไตยที่ชัดเจนในสังคม แต่ยังคงมีความพยายามจากหลายภาคส่วนในการเรียกร้องและพัฒนาให้เกิดขึ้น ข้อเสนอแนะสำคัญของการวิจัยครั้งนี้คือ เน้นการเสริมสร้างธรรมาธิปไตยและการเมืองภาคพลเมืองให้เข้มแข็งพัฒนาโครงสร้างของระบบธรรมาธิปไตย ตลอดจน สนับสนุนประชาชนให้มีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเองต่อสังคม เพื่อ เป็นการแก้ไขปัญหาสภาพการเมืองในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

ศรัณยู หมั่นทรัพย์ (2557) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก การเมืองภาคพลเมืองในสังคมไทย” พบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายประการ กลุ่มเคลื่อนไหวประเด็นสิ่งแวดล้อมระดับจุลภาค (micro-mobilization) ในพื้นที่จึงรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อพลังในการเคลื่อนไหวและการแก้ไขปัญหา เครือข่ายมีการจัดรูปองค์กรแบบหลวมๆ การระดมทรัพยากรเป็นไปตามความสมัครใจ ใช้หลักแบ่งปัน

และใช้เงินค่าจ้างทำโครงการพัฒนาต่างๆ เป็นทุนหลักในการเคลื่อนไหว ยุทธวิธีการเคลื่อนไหว คือ การใช้พื้นที่สาธารณะ ยกระดับประเด็นปัญหาสู่สาธารณะ การใช้โอกาสและกระบวนการทางการเมืองด้วยการฟ้องร้องศาลปกครอง ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแนวทางจากการใช้พลังมวลชนต่อสู้ ไปต่อสู้ด้วยช่องทางตามรัฐธรรมนูญตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่ผลสะท้อนจากคำสั่งศาลปกครอง ประกาศมาตยาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง เป็นเขตควบคุมมลพิษ ในปี 2552 และการฟ้องระงับโครงการและกิจการรุนแรง 76 โครงการในปีเดียวกันนั้น เครือข่ายเลือกการเมืองภาคพลเมืองเป็นอัตลักษณ์ในการเคลื่อนไหวโดยใช้ประโยชน์ในการลดแรงกดดันและการกดดันการเคลื่อนไหวในพื้นที่ และใช้เพื่อสร้างพลังให้สมาชิก เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่รัฐละเลยไม่ใส่ใจ หรือการรวมตัวเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวกดดันรัฐให้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย แนวคิดนี้ได้้นำปรากฏการณ์การรวมกลุ่มของประชาชนและเคลื่อนไหวกระทำการบางอย่างในสังคมที่เรียกว่า การเคลื่อนไหวทางสังคม มาผูกเชื่อมเข้ากับการเสริมพลังอำนาจทางการเมืองให้กับประชาชน และให้นัยของประชาชนคนเล็กคนน้อยในการต่อสู้เคลื่อนไหว เพื่อสื่อสารความทุกข์ยากข้อเท็จจริงของปัญหา ข้อเรียกร้องสู่สาธารณะ ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยสร้างการเรียนรู้ภายในกระบวนการให้เห็นอำนาจตัวเอง จากการร่วมกันต่อสู้ เห็นสิทธิวิถีชีวิต และวัฒนธรรม เห็นข้อจำกัดของการพึ่งพานักการเมือง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง 2541 อ้างถึงใน ศรีณยุ หันนัทรพย์, 2557:146-150) การเมืองภาคพลเมืองในรูปแบบนี้ทำให้เรามองเห็น ประชาชนคนธรรมดา เห็นการต่อต้าน และปะทะอำนาจ เห็นสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเมืองภาคพลเมืองแบบนี้ไม่ได้มีนัยของประชาชนตื่นรู้หรือเป็นพลเมืองจิตสาธารณะ แต่เป็นการเมืองภาคพลเมืองที่เห็นความเสมอภาคเท่าเทียมในฐานะประชาชนซึ่งจะนำไปสู่การสลายการเมืองแบบชนชั้นกลาง

ภราดร สุทธิสารกร (2555) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทการเมืองภาคพลเมืองที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบลหนองย่างทอย อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทการเมืองภาคพลเมืองที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบลหนองย่างทอย อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคของบทบาทการเมืองภาคพลเมืองต่อองค์การบริหารส่วนตำบลหนองย่างทอย อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนทุกคนในพื้นที่ของตำบลหนองย่างทอย อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ควรมีส่วนร่วมและมีจิตสำนึกต่อชุมชนของตนและมีการเคลื่อนไหวของประชาชนก็เพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะโดยตรงโดยไม่ผ่านทางตัวแทนของพรรคการเมือง หรือหน่วยงานราชการ ซึ่งบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนแบ่งออกเป็น 4 ทิศทางได้แก่

1. การเคลื่อนไหวร้องทุกข์ หรือเรียกร้องให้องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแล
2. การเคลื่อนไหวที่มุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจผู้บริหาร
3. กระทั่งอำนาจของผู้บริหารและเรียกร้องให้ถ่ายโอนอำนาจที่เคยมีมาเป็นของประชาชน
4. การร่วมมือเชิงวิพากษ์กับองค์การบริหารส่วนตำบล หรือความผูกพันในทางสร้างสรรค์เพื่อเบียดแย่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาชน

กฤษฎณ์ ศรีอินสุทธิ์ (2555) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การเมืองภาคพลเมืองกับคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี ขององค์การบริหารส่วนตำบลขุนศรี อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการเมืองภาคพลเมืองของประชาชนในพื้นที่ของ อบต. ขุนศรี (2) ศึกษาคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี ของ อบต.ขุนศรี และ (3) ศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างการเมืองภาคพลเมืองกับคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี ของ อบต.ขุนศรี

ผลการวิจัยพบว่า 1. การเมืองภาคพลเมืองในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยพบว่ากลุ่ม/องค์กรในบริบทของการเมืองภาคพลเมืองมีค่าเฉลี่ยมากกว่าทุกด้าน รองลงมาตามลำดับ คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมในบริบทของการเมืองภาคพลเมือง พื้นที่สาธารณะในบริบทของการเมืองภาคพลเมือง และความเป็นพลเมืองมีค่าเฉลี่ยน้อยกว่าทุกด้าน 2. คุณภาพการจัดทำแผนพัฒนาของ อบต.ขุนศรี ผลวิจัยพบว่า ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายข้อคำถามพบว่า ทุกข้อคำถามมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยมีเรื่องโครงการ/กิจกรรมของ อบต.ช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด และมีเรื่องโครงการ/ กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากแผนพัฒนา 3 ปี สอดคล้องกับความต้องการของท่านมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด 3. ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองภาคพลเมืองกับคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี ของ องค์การบริหารส่วนตำบลขุนศรี อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี พบว่า การเมืองภาคพลเมืองมี ความสัมพันธ์กับคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ในทางบวกในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาในรายละเอียดได้พบว่า ทุกด้านมีความสัมพันธ์กับคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา ในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ ความเป็นพลเมืองมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี มากที่สุด

อภิชาติ พิบูลย์ (2554) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทการเมืองภาคพลเมืองในการเสริมสร้างความสมานฉันท์:ศึกษากรณี ตำบลในวงใต้ อำเภอ ละอุ่น จังหวัดระนอง” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบทบาทของการเมืองภาคพลเมืองในการ เสริมสร้างความสมานฉันท์ (2) ศึกษาปัจจัยที่ทำให้การเมือง ภาคประชาชนมีบทบาทในการเสริมสร้างความสมานฉันท์(3) เสนอแนะแนวทางส่งเสริมบทบาทของการเมืองภาคพลเมืองใน การเสริมสร้างความสมานฉันท์ ผลการวิจัยพบว่า (1) การเมืองภาคพลเมืองมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความ สมานฉันท์ โดยเฉพาะการจัดการความขัดแย้งเรื่องที่ดินทำกิน โดยใช้การไกล่เกลี่ย การช่วยเหลือ ปรับปรุง แก้ไขและป้องกันความขัดแย้ง ด้วยการรับฟังความคิดเห็น หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรง ในการแก้ปัญหา รวมทั้งฟื้นฟูระเบียบสังคม และบังคับใช้กฎกติกาอย่างเท่าเทียม และเป็นธรรม แก่ทุกฝ่าย (2) ปัจจัยที่ทำให้การเมืองภาคพลเมืองมีบทบาท ได้แก่ จิตสำนึกของประชาชน ความกระตือรือร้น ความเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมสูง การเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็น (3) แนวทางในการส่งเสริมบทบาทของการเมืองภาคพลเมืองในการเสริมสร้างความสมานฉันท์ ได้แก่ การเมืองภาคพลเมืองควรเพิ่มบทบาทในการกำหนดนโยบายระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และการขับเคลื่อนชุมชน สังคม ไปสู่การปกครองที่น้อยลง หรือการรับผิดชอบตนเองมากขึ้นของภาค ประชาชน

สายัญ จิตตา (2553) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “กระบวนการสร้างการเมืองภาคพลเมืองของเทศบาลตำบลชัยสมอทอด จังหวัดเพชรบูรณ์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขั้นตอนและวิธีการในการสร้างการเมืองภาคพลเมืองของเทศบาลตำบลชัยสมอทอด อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อ

ศึกษาปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อกระบวนการสร้างการเมืองภาคพลเมืองของเทศบาลตำบลซับสมอทอด อำเภอวังสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ และหาแนวทางข้อเสนอแนะในการสร้างการเมืองภาคพลเมืองของเทศบาลตำบลซับสมอทอด อำเภอวังสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผลการศึกษาพบว่า ด้านขั้นตอนและวิธีการสร้างการเมืองภาคพลเมืองนั้น ควรที่จะให้ประชาชนได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิทธิทางการเมืองตามแนวทางประชาธิปไตย รวมทั้งควรเพิ่มบทบาททางการเมืองให้กับประชาชนมากกว่าการทำหน้าที่ในการเลือกตั้งเพื่อเป็นการเสริมสร้างแนวทางการเมืองภาคพลเมือง

ขั้นตอนในการสร้างการเมืองภาคพลเมืองของเทศบาลตำบลซับสมอทอด คือ การร่างหรือพัฒนากฎหมายกำหนดอำนาจการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยให้องค์กรต่างๆ ในชุมชนกับเทศบาลร่วมกันจัดทำแผนงาน โครงการ เพื่อกำหนดแนวทางร่วมกัน ตลอดจนควรลดบทบาทและอำนาจของส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้มีอำนาจน้อยลง และเพิ่มบทบาทให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มากขึ้น รวมทั้งควรให้ประชาชนได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองที่ถูกต้อง จากหน่วยงานที่มีความรู้ความชำนาญในด้านการเมืองการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ผ่านการจัดฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการเมืองภาคพลเมืองที่ถูกต้อง ตลอดจนควรมีการกล่อมเกลากิจกรรมการเมือง โดยเริ่มต้นตั้งแต่ที่บ้าน โรงเรียน ประชาสังคม และสนับสนุนโดยภาครัฐ และส่งเสริมให้มีวัฒนธรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองตั้งแต่ในครอบครัวเป็นพื้นฐาน ส่วนปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างการเมืองภาคพลเมือง พบว่า ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้นในด้านการกำหนดนโยบายของแต่ละชุมชน

ยุทธการ ห้าวหาญ (2552) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเมืองภาคพลเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยไทย: ศึกษากรณีสมัชชาคนจน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนในฐานะการเมืองภาคพลเมืองที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย และเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค ของการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนในฐานะการเมืองภาคพลเมืองที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการศึกษาพบว่า การเมืองภาคพลเมือง ของสมัชชาคนจนมีลักษณะของขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ คือ บุคคลที่เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวไม่ได้จำกัดอยู่กลุ่มใดหรือชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งเพียงอย่างเดียว เรื่องที่เคลื่อนไหวเรียกร้องมีได้คับแคบอยู่เพียงข้อเรียกร้องเฉพาะกลุ่มหากแต่ครอบคลุมประเด็นสาธารณะและเป้าหมายของขบวนการเคลื่อนไหวไม่ได้เป็นไปเพื่อแย่งชิงอำนาจรัฐ ส่วนปัญหาอุปสรรคของการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนในฐานะการเมืองภาคพลเมืองต่อการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือ การปิดกั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน การขาดกระบวนการเรียนรู้ และทำความเข้าใจจากภาครัฐต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และสภาพทางการเมืองของแต่ละช่วงแต่ละสมัยมีความแตกต่างกันไป ซึ่งเป็นปัจจัยแวดล้อมของขบวนการที่มีผลในการเอื้ออำนวยหรือเปื้ออุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสมัชชา คนจน

ดาร์รัตน์ คำเป็ง (2552) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทการเมืองภาคพลเมืองต่อการปกครองท้องถิ่น: ศึกษากรณีเฉพาะ สภาองค์กรชุมชนตำบลน้ำเกีฮ่วน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทหน้าที่และสภาพของสภาองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เพื่อศึกษาผลของการจัดตั้งสภาองค์กรในพื้นที่ที่ศึกษา

และเพื่อนำผลการศึกษามาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนที่มีผลต่อการปกครองท้องถิ่นไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ตั้งแต่มีกระบวนการยกร่างพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนในปี พ.ศ.2549 เป็นต้นมา ก็มีเสียงคัดค้านและต่อต้านจากกระทรวงมหาดไทยและการปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดเวลา ดังนั้นสิ่งที่กรรมการกลั่นกรองกฎหมายฉบับนี้ต้องทำเสมอตลอดช่วงระยะเวลาการยกร่าง คือ การพยายามไม่ให้ร่างพระราชบัญญัตินี้มีอำนาจทับซ้อนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้นเมื่อร่างฯ นี้ประกาศออกเป็นกฎหมาย จึงทำให้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ไม่เกิดสถานะตามกฎหมายเท่าที่ควร แต่ก็ได้ก่อให้เกิดสถานะทางสังคม ต่อการรับรองสิทธิทางการเมืองและการรองรับการเมืองภาคพลเมืองที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ให้เป็นสิ่งที่ “หนุนเสริม” การปกครองท้องถิ่นได้

นอกจากนี้ยังพบว่า สภาพและบริบททั่วไปที่เอื้อต่อการสร้างการเมืองภาคพลเมืองท้องถิ่น และเป็นปัจจัยพื้นฐานการทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล น้ำเกียน คือ

1. ความสัมพันธ์ในสังคมที่อยู่กันอย่างเป็นเครือญาติ การมีวัฒนธรรมร่วมกันของคนในชุมชน เช่น วัฒนธรรมเลี้ยงผีปู่ย่า วัฒนธรรมประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีทอดกระถิน ฯลฯ ทำให้การจัดตั้งองค์กรต่างๆ สามารถเกิดขึ้นได้ง่าย
2. การมีปลูกฝังกระบวนการเรียนรู้ในระบอบประชาธิปไตยในชุมชน เช่น การเกิดเวทีประชาคมในการพิจารณาปัญหาต่างๆ อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมถึงการเกิดมาตรการทางสังคมที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน
3. การก่อเกิดองค์กรที่ก่อให้เกิดความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งจากประชาชน ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตตำบลน้ำเกียน กลุ่ม อบปร. กลุ่มออมทรัพย์วันละบาท เป็นต้น
4. ปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประชาชนในท้องถิ่น ข้าราชการประจำ ข้าราชการการเมืองส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นในท้องถิ่น
5. วัฒนธรรมการยอมรับในหลักการและเหตุผลของประชาชนในการทำงานร่วมกันของชุมชน
6. การปลูกฝังค่านิยมท้องถิ่นให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดความรักและผูกพันต่อชุมชน

วิเชิต ทวีกุล (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การเมืองภาคพลเมือง : การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ พ.ศ.2530-2547 ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการแสดงออกทางความคิดและการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร ที่ได้รับผลกระทบจากการออกนโยบายที่ไม่ชัดเจน จึงแสดงออกมาในรูปของการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิที่พึงจะได้รับ จึงเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกันระหว่างเครือข่ายชาวบ้านผู้ไร้อำนาจ ที่มีความหลากหลายทั้งมิติทางชาติพันธุ์ชนชั้นทางสังคม และพื้นที่ทำกิน โดยเป็นกระบวนการการเคลื่อนไหวที่ใช้ปัจจัยทางสถานะแวดล้อมมาเป็นประเด็นความขัดแย้งปัญหาที่ดินทำกินทั้งในและนอกพื้นที่ป่าสงวน

สุกัญญา ชูขุนทด (2552). ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การเมืองภาคพลเมือง: กรณีศึกษาชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยมีดังนี้

ด้านพัฒนาการทางการเมืองภาคพลเมืองของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ริเริ่มมาจากการคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียของรัฐบริเวณชายฝั่งทะเลของ

ชุมชนคลองด่าน มีการปักป้ายโลโก้สีแดงเป็นแนวยาวว่าเขตรักษาห้าม บุกรุก และมีรถบรรทุกดิน หินมาถมทะเลเพื่อเตรียมพื้นที่ทำโรงงานบำบัดน้ำเสีย แต่พื้นที่ชุมชนคลองด่านเป็นพื้นที่การเกษตร ด้านการประมงไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ทำไมจึงสร้างโรงงานบำบัดน้ำเสีย จึงรวมตัวกันต่อต้านโดย แขนงการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชนจากโครงการบำบัดน้ำเสีย และมีการ รวมตัวกันของชาวบ้านต่อต้านโครงการนี้

ด้านรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมืองของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวจะเป็นการร้องทุกข์เกี่ยวกับโครงการบำบัดน้ำ เสียถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจของรัฐ การประท้วงอำนาจอธิรัฐ การร่วมมือวิพากษ์กับรัฐ

ด้านปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมืองของชุมชน คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า มีปัญหาอุปสรรคคือ การเคลื่อนไหวที่ผ่านมา ของหลายรัฐบาล มีหลายประเด็นที่รัฐบาลไม่จริงจังในการดำเนินคดีคลองด่าน และมีแนวโน้มใช้ความ รุนแรงของฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายทุน นอกจากนี้ยังพบปัญหาอุปสรรคจากคนในชุมชนที่ทำตัวนิ่งเฉยกรณี ที่ตนเองไม่เดือดร้อน ตลอดจนการขาดจิตสำนึกทางการเมือง และขาดแคลนทุน

บุญชัย คนใจบุญ (2552). การมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองระดับท้องถิ่นในเขต เทศบาลตำบลแกลง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยมีดังนี้

ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองระดับท้องถิ่นในเขต เทศบาลตำบล แกลง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองระดับท้องถิ่น ในเขต เทศบาลตำบลแกลงจำนวน 3 ด้าน โดยรวมการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก และจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า มีส่วนร่วมในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการ แสดงความคิดเห็น ด้านการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งผู้แทน และด้านการมีส่วนร่วมในตำแหน่งต่างๆ

วิเชียร บุราณรักษ์ (2548) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาค พลเมือง ศึกษากรณี: กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า

การก่อเกิดของขบวนการของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานีได้รับการผลักดันจาก องค์กรพัฒนาเอกชน โยกลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มและการจัดการทรัพยากรแร่ภาคอีสาน ซึ่งนำโดยนาสุ วิทย์ กุหลาบวงศ์ ซึ่งเป็นเลขาธิการขององค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าว ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้ หาแนวร่วม กับชาวบ้านหมู่ที่ 3 บ้านโนนสมบูรณ์ และหมู่ที่ 4 บ้านอิทัย แล้วมาสู่การประชุมชาวบ้าน ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี เพื่อตรวจสอบ คัดค้าน ภาครัฐและภาคเอกชน บริษัทข้ามชาติหรือทุนโลกาภิวัตน์ที่จะเข้ามาจัดทำโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี

ด้านลักษณะรูปแบบแนวทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมือง พบว่ามีหลากหลาย รูปแบบ คือ

1. กลยุทธ์การยึดพื้นที่ทางการเมือง (The space of Politics)
2. กลยุทธ์ชุมชนนิยม/วัฒนธรรมชุมชน (Community Culture)
3. กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic of Politics)
4. กลยุทธ์การสื่อสารทางการเมือง (Communication of Politics)
5. กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองปกติ (Convention) ในระดับท้องถิ่น

6. กลยุทธ์การต่อสู้เชิงทางกฎหมาย (Law) และนโยบาย (Policy) ของภาครัฐ

7. กลยุทธ์การแสวงหาเครือข่ายพันธมิตร (Networks)

ด้านปัญหาอุปสรรคของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมืองของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี พบว่า ขบวนการยังขาดผู้นำและแกนนำในองค์กรที่มีประสิทธิภาพ ได้รับความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับของประชาชนโดยทั่วไปอย่างเด่นชัด และเป้าหมายที่ชัดเจนในกระบวนการดำเนินการ ซึ่งแกนนำมักจะทำตามจากคนภายนอกทำให้ชาวบ้านมองว่ามีนโยบายแอบแฝงในการเคลื่อนไหวหรือไม่

กรอบแนวความคิดของการวิจัย

